תכנית מס' 610-1361948
שכונת ראשונים ערד

מזמין העבודה: משרד הבינוי והשיכון
עורכת הנספח: אדר' איילת פינסקי

ספטמבר 2025 | אלול ה'תשפ"ה

תוכן עניינים

הקדמה > עמ' 3

פרק א' - נתונים כלליים > עמ' 4-5

נתונים כלליים

מפת האתר וסביבתו

פרק ב' - נתונים סטטוטוריים > עמ' 6-10

נתונים כלליים

תכנית מוצעת 610-1361948

תכנית מאושרת 24/ 03/ 130/ 3 שכונת ראשונים - ערד (2006)

תכנית מתאר כוללנית ערד 610-1361948 - בהכנה

פרק ג' - רקע היסטורי ותרבותי > עמ' 11-41

התקופות הקדומות

תקופת המנדט הבריטי

הקמת העיר ערד

פרק ד' - מצב קיים > עמ' 42-51

צילום אוויר

צילום פנורמי

חזיתות

חוות דעת הנדסיות

צו הריסה

פרק ה' - הערכת אתר, סיכום והמלצות > עמ' 53-52

ביבליוגרפיה > עמ' 54

משרד הבינוי והשיכון
שכונת ראשונים ערד

פרק א' - נתונים כלליים

שם האתר: שכונת ראשונים ערד

מס' גוש: 38220

מס' חלקה: 3, 11-12, 18, 20, 22-23, 25-27, 29, 31, 36, 38, 40

נ.צ.: 220628/573986 ישראל חדשה

שטח התכנית: כ-45 דונם

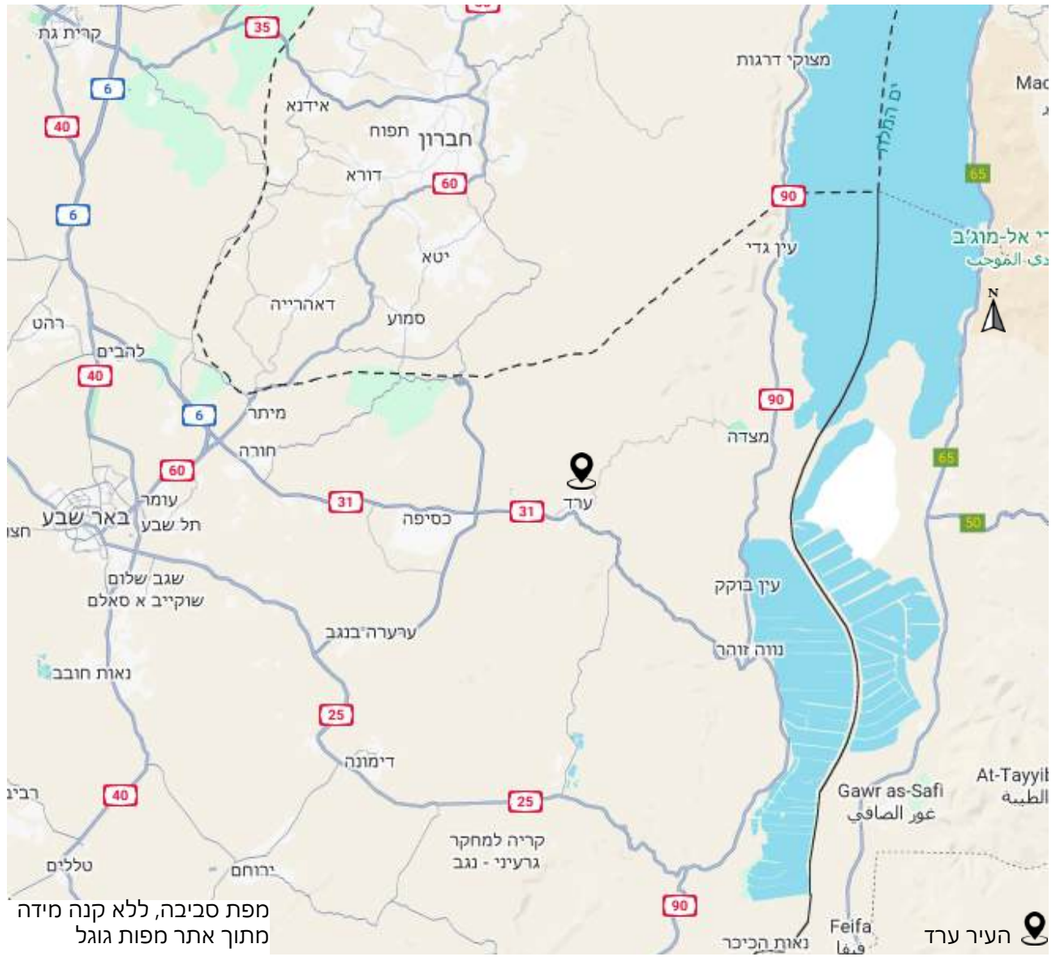
גבולות האתר: מצפון - שכונת עינות, ממזרח - שכונת חצבים, מדרום - שכונת נעורים, ממערב - שכונת יעלים.

סוג הבעלות: מדינה

תכנית מתאר מקומית בתוקף: 24/ 03/ 130/ 3 שכונת ראשונים - ערד (2006)

תיאור האתר: מבין כל צריפי המגורים של שכונת ראשונים ההיסטורית, נותר צריף אחרון.

הסיבה לעריכת נספח השימור: הכנת תכנית מפורטת לשכונת ראשונים החדשה.

מפת סביבה, ללא קנה מידה
מתוך אתר מפות גוגל

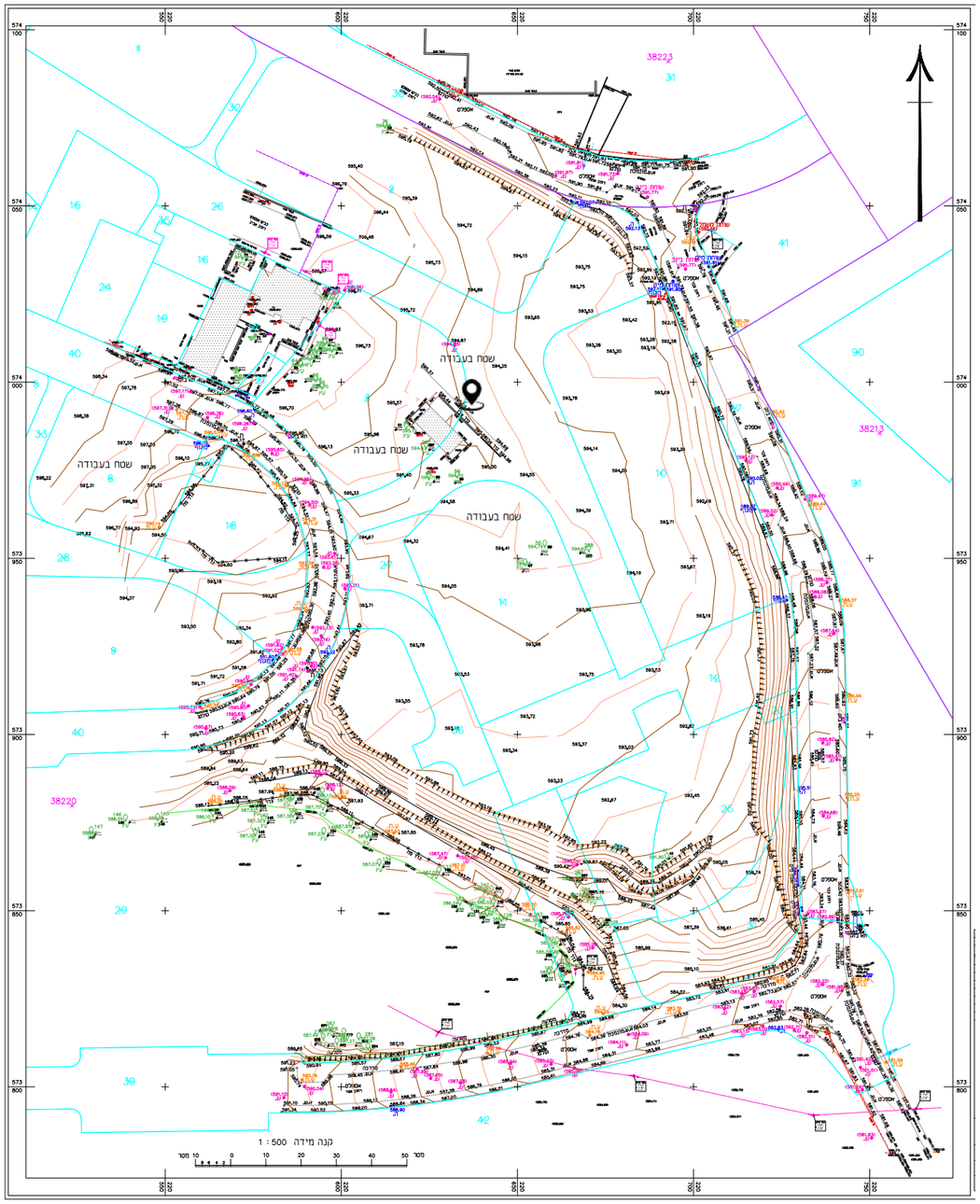
העיר ערד

משרד הבינוי והשיכון
שכונת ראשונים ערד

פרק א' - נתונים כלליים

שם האתר: שכונת ראשונים ערד

מפת מדידה, ללא קנ"מ

מיקום צריף המגורים האחרון של שכונת ראשונים ההיסטורית

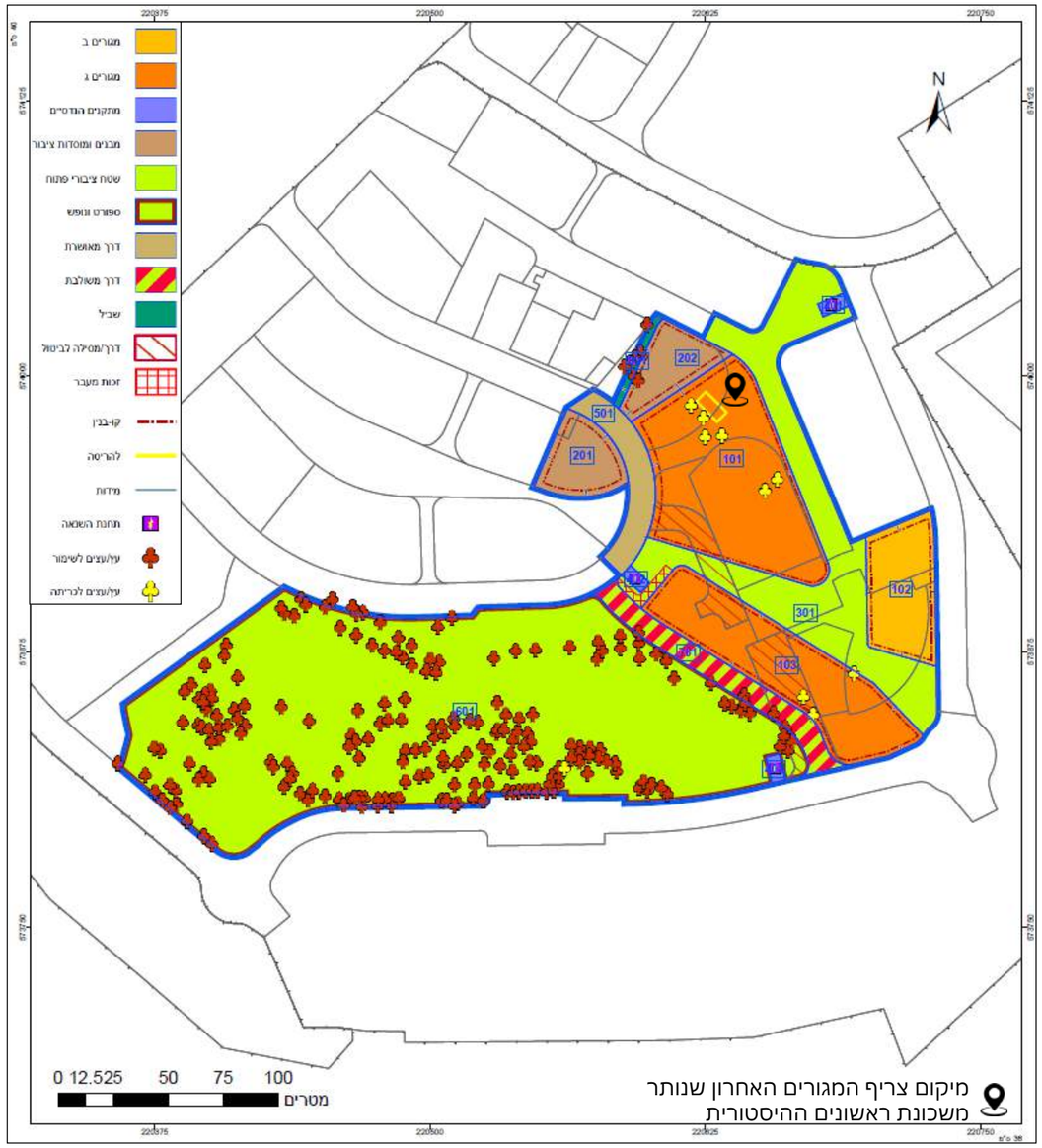
פרק ב׳ - נתונים סטטוטוריים - תכנית מוצעת

שם התכנית המוצעת: שכונת ראשונים ערד

מספר התכנית: 610-1361948

שטח התכנית: כ-45 דונם

שטח בנוי קיים: שטח צריף המגורים ההיסטורי כ-50 מ״ר

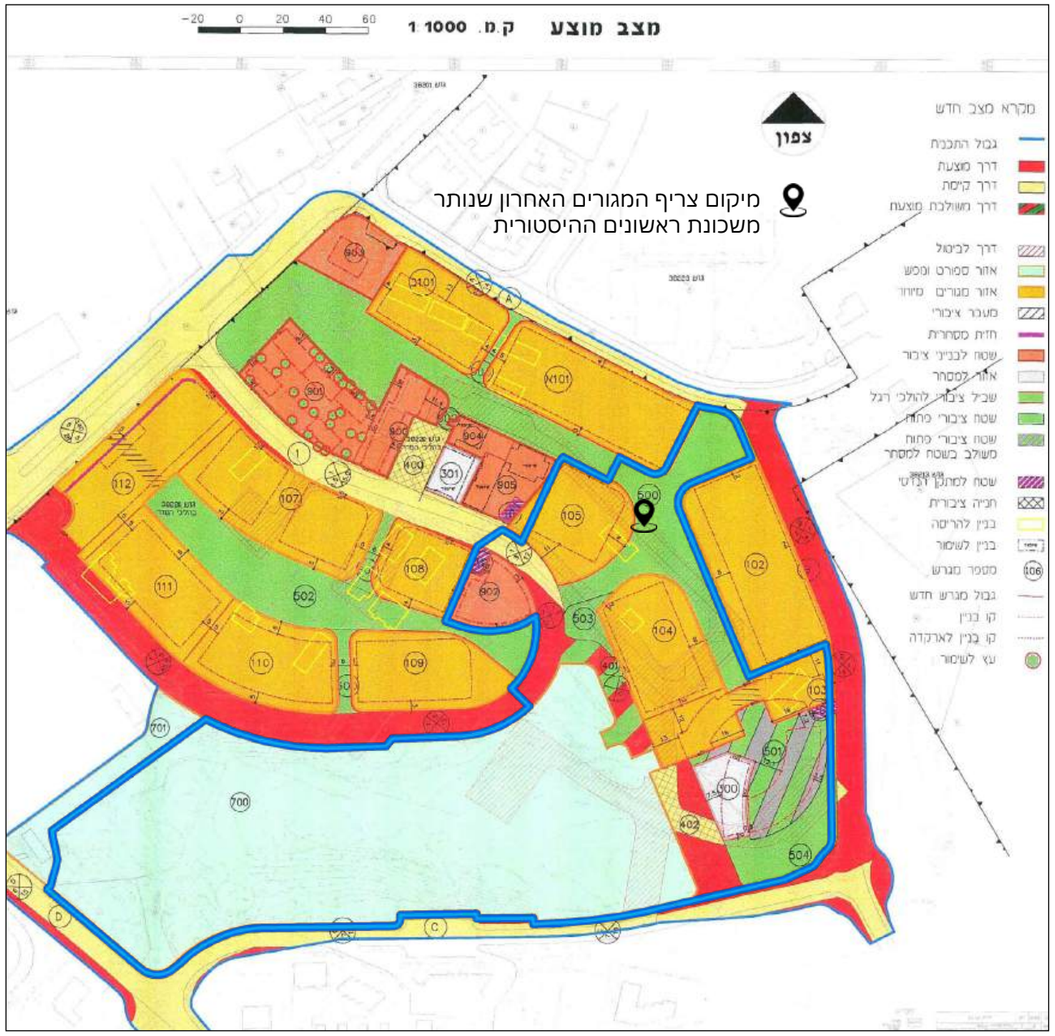

תשריט התכנית המוצעת 2025, מנהל התכנון.

פרק ב׳ - נתונים סטטוטוריים - תכנית מאושרת

ייעודי קרקע על פי תכנית תקפה: מגורים, מסחר ומשרדים, ספורט, שטחים פתוחים,

מתקנים הנדסיים ודרכים.

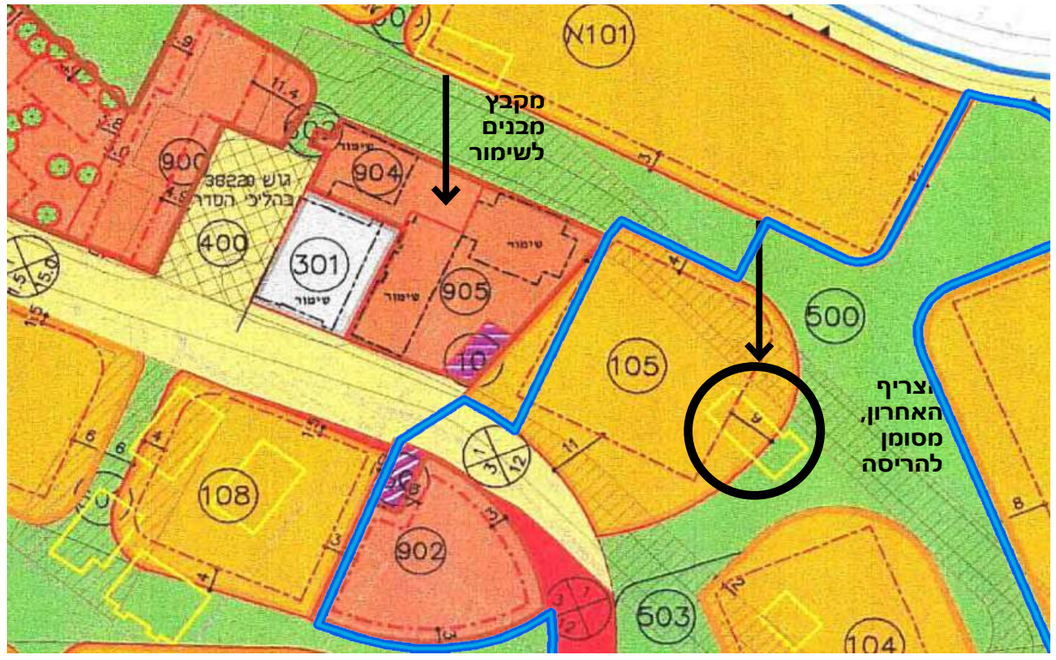

הקו הכחול של התכנית המוצעת על רקע יעודי קרקע של התכנית המאושרת - 3 /130 /03 /24 שכונת ראשונים - ערד (2006), מנהל התכנון.

פרק ב' - נתונים סטטוטוריים - שימור

תכנית מאושרת 24/ 03/ 130/ 3 שכונת ראשונים - ערד (2006)

ההליך הסטטוטורי של התכנית המאושרת עסק בהרחבה בנושאי שימור, וכלל דיונים בנוגע לשאלה אלו מבין המבנים ההיסטוריים שהיו עוד קיימים בשכונה לייעד לשימור ואלו מביניהם לקבוע להריסה. ההחלטה שהתקבלה הייתה לשמר רק את מקבץ המבנים שהוקמו בבניה קשיחה, ביניהם בית הקולנוע הישן, מאחר והצריפים היו מצויים במצב התפוררות. בתשריט התכנית סומנו המבנים לשימור והמבנים להריסה ובהם כל הצריפים של שכונת ראשונים ההיסטורית.

הגדלה מתוך תשריט התכנית המאושרת - 24/ 03/ 130/ 3
שכונת ראשונים - ערד (2006), מנהל התכנון.

נושא השימור אף קיבל ביטוי בהוראות התכנית, כאשר שימור הזכרון והשימור הפיזי נקבעו בדברי ההסבר ובמטרות התכנית, ובאופן מפורט יותר "שימור המרקם הקיים והסדרת הבינוי" בשטח שיועד בתכנית לבנייני ציבור ולמסחר. מההוראות ליעודי קרקע אלו עולה כי האזור המיועד לשימור יכיל שימושים ציבוריים וביניהם מוזיאון, שכפי הנראה תוכנן להציג את ההיסטוריה של ערד ושל שכונת ראשונים, כן ושימושים מסחריים, במרקם של בניה נמוכה. ההוראות כוללות גם הנחיות לשיקום, שיפוץ ושמירה על המבנים.

חוברת ותכניות לעיון
דברי הסבר לתכנית מס' 3/130/03/24

התכנית החדשה מציעה לשקם את השכונה ולהחזירה לחיים עירונים פעילים תוך כדי שמירת הזיכרון הייחודי שלה. פיתוח של מגורים, בניני ציבור ומסחר, שיקום הכיכר הקיימת וקשירתה אל הנוף בעזרת מערכת שבילים להולכי רגל וכיכר נוספת המשקיפה אל הנוף הנפתח מכיוון דרום-מזרח. בכיכר מוצעת הקמת מרכז מסחרי. בנוסף מציעה התכנית פיתוח של שטחים ירוקים פתוחים וטיפול נופי בפארק העירוני. השכונה מציעה 506 יחידות דיור.

3. **מטרות התכנית:**

התחדשות עירונית ושימור בשכונת הראשונים בערד, כמפורט להלן:
א. שינוי יעוד מאזור מגורים ב' לאזור מגורים מיוחד (מגרשים מס' 101א', 101ב', 102-104, 107-112) הכוללים 506 יחידות דיור.
ב. התווית דרכים חדשות בשכונה ומתן הוראות לסלילתן.
ג. שימור העצים במגרש 901 , שטח לבניני ציבור.
ד. שימור המרקם הקיים והסדרת הבינוי בשטח לבניני ציבור (מגרשים מס' 901-905) ובשטח למסחר (מגרש מס' 301).
ה. הקמת והסדרת איזור מסחרי (מגרש מס' 300-301).

ד. שטח לבניני ציבור (מגרשים מס' 900-905)

מגרשים 904-905 מיועדים להקמת מוזיאון, בית כנסת, מבנה קהילה רווחה תרבות וכולי. המרקם והמבנים הקיימים במגרשים אלו מיועדים לשימור, לא תותר תוספת בנייה ושינויים בחזיתות החיצוניות של המבנים. יותר שיקום ושיפוץ המבנים תוך שמירה על אופיים המקורי. במבנה במגרש 904 ישומר גם החלל הפנימי ולא תותר חלוקתו.

ג. אזור למסחר (מגרשים מס' 300-301)

מגרש מספר 301 מיועד לאיזור מסחרי, במגרש קיים מבנה חנויות המיועד לשימור. לא תותר תוספת בנייה על המבנה. יותר שיקום המבנה תוך שמירה על אופיו המקורי. החנייה של מגרש 301 תהיה בתחום מגרש 400.

קטעים מתוך הוראות תכנית מאושרת 24/ 03/ 130/ 3
שכונת ראשונים - ערד (2006), מנהל התכנון.

פרק ב' - נתונים סטטוטוריים

תכנית מתאר כוללנית לערד מס' 610-1130947 - נמצאת בשלבי הכנה.

בעת הכנת נספח השימור לתכנית הכוללנית, לפני כשנתיים וחצי, נותרו 3 צריפי מגורים משכונת ראשונים ההיסטורית, אשר כולם מסומנים להריסה בתכנית מאושרת 24/ 03/ 130/ 3 שכונת ראשונים - ערד (2006). כפי הנראה, בשנים שחלפו, נהרסו שניים מתוך שלושת הצריפים, ונותר צריף אחרון. מקבץ המבנים שהוגדר לשימור בתכנית המאושרת, מצוי מחוץ לקו הכחול של התכנית המוצעת. "מתחם ראשונים" מתוך פרק מתחמים ואתרים לשימור, בטיוטת נספח השימור לתכנית מתאר כוללנית לערד:

מספר במפה ושם	5.2.2 מתחם ראשונים	כתובת מוזיאון היסטורי: אביב 2	גוש 38220 חלקות: 26 16-19,14	נרטיב: קהילתיות
שנת הקמה	1962	מפה ותמונות		
בעלות	פרטי וציבורי			
שימוש נוכחי	מוזיאון ראשונים, בית כנסת, שימושים מסחריים, שימושים ציבוריים, שטח נטוש			
רקע היסטורי	באזור הוקמו צריפי הראשונים לפני בניית בתי הקבע ומבני הציבור שלהם, בהם בית קולנוע (כיום מוזיאון הראשונים) ומרכז מסחרי קטן (כיום חנויות ובתי כנסת)			
תיאור	נותרו 3 צריפי ראשונים בלבד. הם מיועדים להריסה בתוכנית בתוקף.			
מצב פיסי	תקין. תוספות בנייה מעמעמות את האותנטיות			
הערות מיוחדות	מוצע לשחזר את מתחם הקולנוע והחניות המקורי. מוצע לשחזר את צריפי הראשונים המסומנים כחלק מהמוזיאון ההיסטורי / או לבנות פרגולות, העוקבות אחר קווי המתאר של הצריפים המקוריים, לשירות הקהילה בשכונה העתידית שתיבנה במקום			

מכיל מבני ציבור היסטוריים, תיאטרון פתוח

המוזיאון ההיסטורי וחלק מהמתחם הבנוי בבנייה קשה

תיאטרון פתוח ששימש את פסטיבל ערד, לפי מרים אלחדד

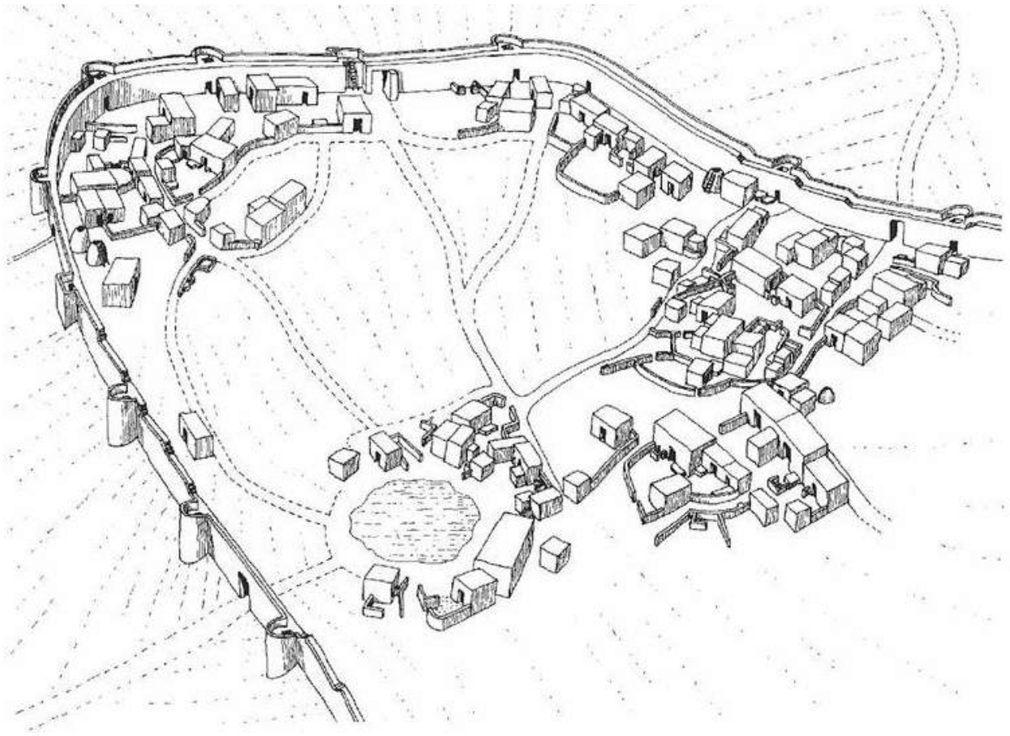

פרק ג' - רקע היסטורי ותרבותי

התקופות הקדומות

בערד הקדומה, המוכרת היום כ"תל ערד", התקיימו יישובים כפריים ויישובים עירוניים החל מהתקופה הכלכוליתית בשנת 4,000 לפנה"ס ועד תקופת הברונזה הקדומה ב' בשנת 2,650 לפנה"ס לערך. בפרק זמן ארוך זה התחוללו בארץ ישראל תהליכים, שהביאו לתמורות מרחיקות לכת בחברה ובתרבותה ואלה השתקפו גם בחייהם של הישובים בערד . התהליך המכריע שהתרחש בארץ, בהשפעת האירועים ברחבי המזרח הקדמון, היה התהוותן של הערים הראשונות, אשר רבות מהן הוקמו בקרבת נהרות או מעיינות (עמירן, אילן , סבן והרצוג 1997).

העיר ערד הוקמה בתקופת הברונזה הקדומה ב' ונחשבה לעיר כנענית חזקה בנגב המערבי. הסיבה העיקרית לצמיחתה של העיר באזור זה, על אף היותו אזור שוליים חסר מקורות מים איתנים, בו לא התקיימו תנאים אופטימליים לקיומה של חקלאות יציבה, הייתה מיקומה בצומת של דרכי מסחר. ערד שימשה כ"עיר שער" שקישרה בין הפריפריה של חבלי הדרום - הנגב וסיני - לבין מרכזה , צפונה ומערבה של ארץ ישראל. בשל חלקה זה במסחר הבין-אזורי, התפתחה ערד והיתה למרכז עירוני חשוב, שהיה בו

שחזור העיר ערד הכנענית, L. Ritmeyer (שם).

ריבוד מקצועי וחברתי, ושהתנהלו בו חיי כלכלה וקהילה מפותחים. העיר נבנתה עם חומה היקפית באורך של כ-1,180 מ', בעובי של כ-2.5 מ' ובגובה של כ-5 מ', משולבת במגדלים ובשערים. העיר עצמה נראית כאילו תוכננה מראש ובתוכה רשת רחובות מסועפת, מאגר מים מרכזי ומסביבו מבנים, ריכוז של בנייני הציבור במרכז, מיקום של בתי המגורים במעין "שכונות" ושטחים פנויים מבינוי, בהם התנהל חלק חשוב של חיי הקהילה. כלכלת העיר התבססה על ענפים אחדים : גידולי שדה , גידול בעלי חיים , מסחר אזורי ובינאזורי ואומנויות שונות.

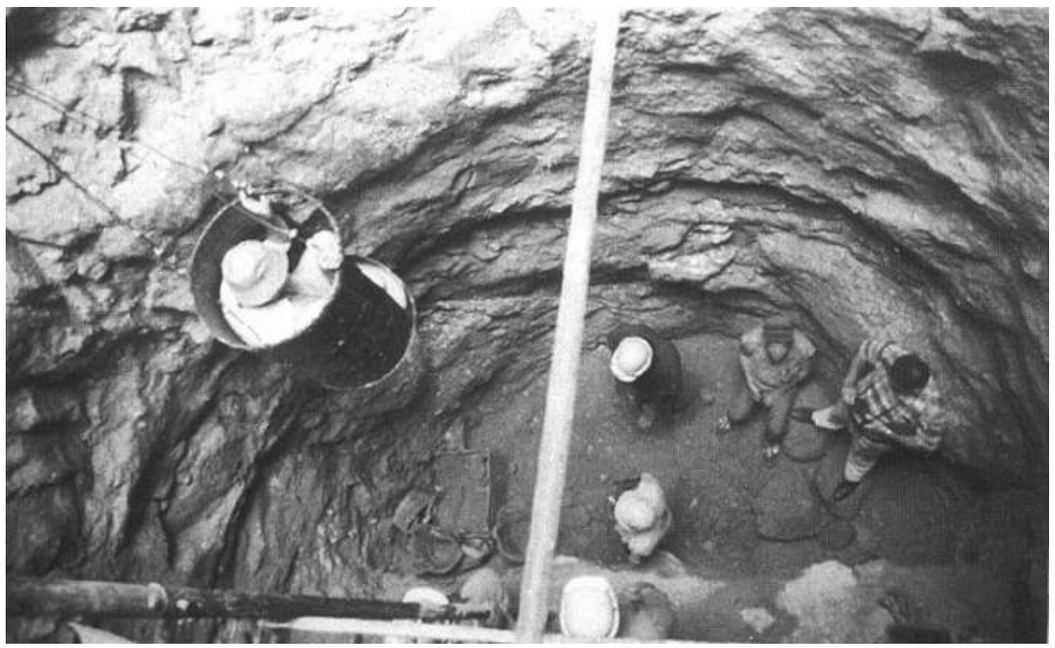
עם סוף תקופת הברונזה ב' ננטשה העיר ערד, כפי הנראה כתוצאה מתהליך של יובש אקלימי, אשר השפיע השפעה מכרעת על המערכת היישובית ובעיקר על אזורי השולים המדבריים למחצה שהפכו למדבריים, וכתוצאה מהשתלטותם של גורמים חדשים על מרבצי הנחושת בסיני ואולי בפונון , ועל סחר הביטומן והמלח. סיבות אקולוגיות וכלכליות אלה, גרמו ללחצים הולכים וגוברים על תושבי העיר ועל אוכלוסיית הפריפריה שלה (שם).

מראה כללי של המצודה אחרי השחזור (שם).

לאחר נטישתה של העיר נותר במקום קומץ תושבים, לפרק זמן קצר ככל הנראה, והם בנו לעצמם מבנים קטנים ורעועים בסמוך לקטעי החומה ששרדו מן החורבן. הישוב הקטן, שלא היו בו מוסדות ציבור ולא מנגנון מנהלי מפותח, נסוג למעשה למתכונת של ישוב כפרי. משנעזב המקום גם מתושבים מעטים אלו, ננטש האתר סופית.

כ-1,500 שנה לאחר מכן, במאה ה-11 לפנה"ס, הוקם בפינתו הצפונית מזרחית של האתר ישוב ישראלי קטן , שהתפתח למצודה במאה העשירית או התשיעית לפני הספירה. בימיה של המצודה הישראלית, במחצית השניה של המאה השמינית או במאה השביעית לפני הספירה, נחצבה באר עמוקה באזור מאגר המים של העיר הכנענית, מחוץ לתחומי המצודה. בתקופה ההירודיאנית , במאה הראשונה לפנה"ס , נבנתה מצודה חדשה על שרידיה של המצודה הישראלית. תושביה חזרו והשתמשו בבאר, בנו סביבה מתקני אגירה והשקיה והקימו בנין. הישוב בתל המצודות התקיים ברציפות עד לתקופה הערבית הקדומה במאה השביעית לספירה ואז ניטש האתר שוב לכ-1,200 שנים (שם).

חלקה התחתון של הבאר חצוב בסלע (עמירן, אילן, סבן, 1999).

ההתיישבות היהודית בימי המנדט

בראשית ימי המנדט היו הנגב ודרום מדבר יהודה הרחק ממעגל ההתיישבות היהודית , אם כי היו תכניות רבות ליישב אותם. אחת מהן הייתה התכנית ליישב על אדמת המדינה בתל ערד חיילים יהודים משוחררים מהגדודים העבריים, שלחמו במלחמת העולם הראשונה . תכנית זו נשענה על הבטחת הבריטים במהלך מלחמת העולם הראשונה, לסייע ביישובם של חיילים משוחררים מהצבא הבריטי על קרקעות מדינה ברחבי האימפריה (נאור 1990).

על מנת לנהל משא ומתן בנושא זה עם הממשל הבריטי בארץ, היה על החיילים המשוחררים להקים נציגות נבחרת, וכך הוקמה המועצה המייסדת של הסתדרות החיילים המשוחררים. זאב פלר, שהיה חבר בוועד הפועל של ההסתדרות, כתב מכתב לעקיבא יעקב אטינגר , מנהל מחלקת ההתיישבות של ההנהלה הציונית , ובו כתב:

כידוע לו, הסתדרות החיילים המשוחררים בא״י קיבלה אישור רשמי על קבלת קרקעות מ[ה]קרקעות הממשלתיות בא״י לשם התישבות;... על פי דרישות הממשלה, עלינו להגיש... הצעה מעשית בנוגע למקומות הקרקע הרצויים לנו. מכיוון שדרוש לנו להכיר היטב את קרקעות הממשלה טרם שאנו מגישים דבר ברור, החלטנו לסדר אכספדיציה [משלחת] של מומחים, בת 5 אנשים אשר תלך לחקור אדמות: א) הנגב: תל ערד, באר שבע, רפה [רפיח] וסביבותיהן וכו׳; ב) בית שאן; וג) בצפון: מאיילת השחר עד סביבות מטולה. אכספדיציה זו תצא תחילה לנגב ביום 27 ביוני. תפקידה — בדיקת הקרקעות, מדידת המים, תאור הסביבה וכו׳;... האכספדיציה יוצאת לדרך בידיעת הממשלה ורשיונה;... ארבעה מחברי המשלחת הם: מ. סמילנסקי, י. בן צבי, א[ליהו] אבן טוב ו[מרדכי] יִגָּאל. על החמישי, האגרונום, ניווּעץ אתכם. בא כוחנו בירושלים הנהו י. בן־צבי.

אך מאחר והבריטים הבהירו לנציגי החיילים המשוחררים כי מסיבות פוליטיות אין כל סיכוי שיקבלו קרקעות מדינה להתיישבות במרכז הארץ או בצפונה, יצאה ב-22 ביולי 1921 משלחת למקום היחיד שהותר לה לבדוק על ידי הממשלה - תל ערד שבנגב (שם).

יצחק בן צבי, שהיה מחברי המשלחת, תיאר את תל ערד והפלחים המעבדים את האזור ביומן בו תיעד את המסע : ... ' שום בנין לא ייראה ולא יימצא בכל גבולות תל ערד . הפלחים , תושבי חברון , כולם באים הנה מדי שנה בשנה , חורשים וזורעים והולכים להם למקומם חברונה , ובהגיע זמן הקציר ישובו עם משפחותיהם לקצור ולדוש'. אשר למעמדה החוקי של האדמה , כתב :

...רוב האדמה, אדמת ערד, היתה לפני כ״ה שנה בחבל שבט הזולם־טולם [אַט״טֵ׳לאם, קרי: זולאם], השוכן בנגב ומיעוטה (בערך שליש), בידי הכפר יוטה [יטא]. ומריבה גדולה פרצה בין הזולם ובין אנשי יוטה על אדמת ערד... לבסוף, שמה הממשלה את ידה על האדמה ותעשינה לג׳יפתליק [אדמות בבעלות הסולטן התורכי]. מאז, נמכרת האדמה מדי שנה בשנה בהכרזה פומבית לאריסות לאנשי חברון... שהאדמה איננה שלהם כי אם של הממשלה. לפי שנראה לי, צריך יהיה להתפשר עם האריסים הללו ולתת להם דמי פיצוי...

על אף הבעיה הקשה ביותר הקשורה לאדמות אלו בה נתקלו חברי המשלחת - בעיית המים, העובדה שלא היה במקום מעיין, אין פירושה שלא היו מים במעמקי אדמתה של תל ערד . ואכן , במהלך הביקור שמעו חברי המשלחת מפי הפלחים במקום, שבזמנו, קרוב לוודאי בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כשמהנדסים גרמנים השקיעו מאמצים גדולים למצוא מים בסיני ובנגב לצורכי הצבא התורכי גרמני, חפר מהנדס גרמני באר בתל ערד. בנוסף, ממחקר שעתיד היה לפרסם ב 1923 האגרונום זגורודסקיף שנמנה על חברי המשלחת, עלה שבדרך מבאר שבע לתל ערד היו בראשית שנות ה-20 שבע בארות, מהן הושקו כל העדרים בסביבה. כל אלו נטעו אופטימיות רבה בלבם של חברי המשלחת (שם).

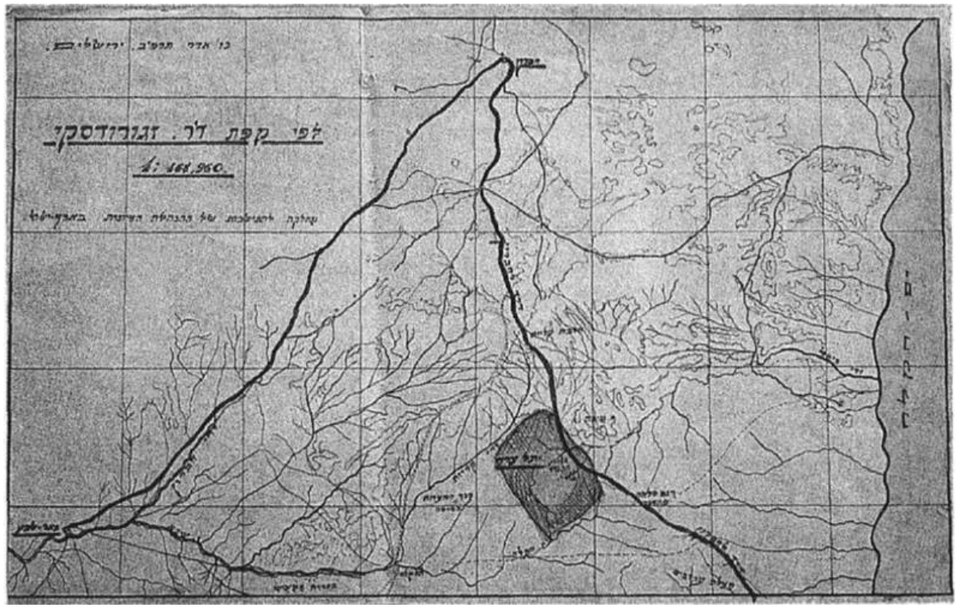
החולמים והלוחמים למען ההתיישבות בתל ערד: ועד החיילים המשוחררים החדש, שנבחר באייר תרפ״א (מאי 1921), לאחר נפילתו של סטרלצין, אחד מחברי הוועד הקודם במאורעות תרפ״א, על הגגת תל־אביב. עומדים מימין לשמאל: דוד שמחוני, צבי בן־כהן, זאב פלר. יושבים: יצחק בן־צבי, ואב שפר

ועד החיילים המשוחררים, (נאור 1990).

עם סיום המסע, הכינו חברי המשלחת תזכיר אותו הגיש ועד הסתדרות החיילים המשוחררים לנציב העליון הרברט סמואל, בצירוף מכתב המבקש מהממשלה למסור קרקע בתל ערד בחכירה ל-99 שנה לחיילים המשוחררים, כדי ליישב עליה 120 משפחות עוד לפני כינוסו של הקונגרס הציוני ה-12 בקרלסבד בספטמבר 1921. הוועד ידע, שהצלחת היישוב בתל ערד תלויה במאמץ מרוכז בשני כיוונים התלויים זה בזה: קבלת הסכמתה של הממשלה וגיוס המשאבים הדרושים ממקורות ציוניים.

הסכמת הממשלה להחכרה של 16,000 דונם לתקופה של 99 שנים עבור 80 איש התקבלה ב-31 בינואר 2022, אחרי תקופה ארוכה של דיונים ותיאומים, ובעקבותיה אושר להתיישבות בתל ערד תקציב של 20,000 לישׂ"ט בקונגרס הציוני.

ב-9 במרץ 1922 החלה קבוצה של עשרה חיילים משוחררים בקידוח במקום במטרה למצוא מים. מחלקת העבודות הציבוריות של המנדט הקציבה 800 לירות לביצוע הקידוח, העבודה נוהלה על פי הוראותיו של מהנדס מומחה מטעם הממשלה, והציוד סופק על ידי קבלן יהודי. סיכויי ההצלחה לא היו מרובים, בראש וראשונה בשל הציוד המיושן של הקבלן היהודי, שאיפשר קידוח לעומק של כ 30 מ׳ בלבד. קבוצת הקודחים ישבה במקום באוהלים ארבעה חודשים ואף חרשה וזרעה שטח קטן , אותו השקתה במים שהובילה ממרחקים. בסוף אותו חודש לאחר שנתגלו קשיים בקידוח הוזמן למקום האגרונום ד"ר זגורודסקי, ולאחר שבדק ביסודיות את הקרקע, האקלים והצמחייה, הגיש דין וחשבון מפורט בצירוף מפה . מסקנותיו היו, שהמים במקום מצויים בשכבות הרבה יותר עמוקות מאשר בבאר שבע, ושאם יקדחו 3-2 קדיחות לעומק של 60-80 מ׳ יוכלו למצוא מים (שם).

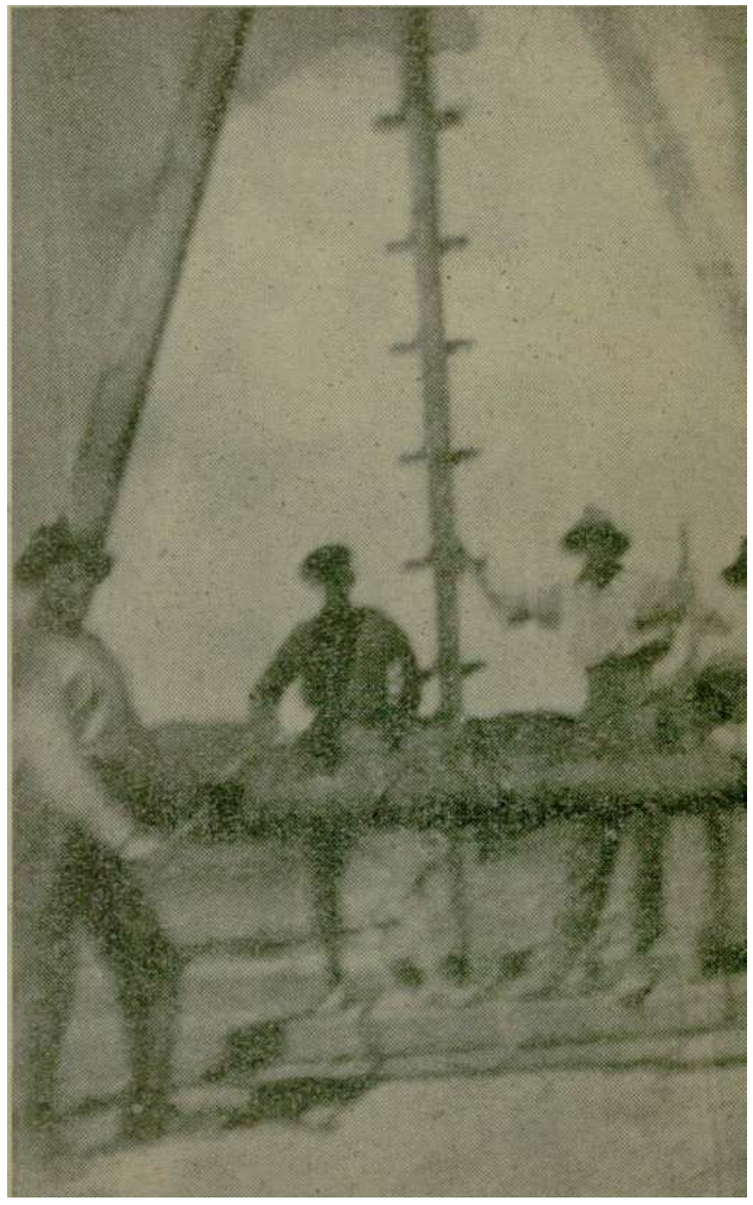

מפת האגרונום ד"ר זגורודסקי (נאור 1990).

נספח שימור

אדר' איילת פינסקי

בשבועות הראשונים לקידוח היה הוועד אופטימי ושלח מכתבים לארגוני החיילים המשוחררים מהגדודים שהוקמו במקומות שונים בעולם בבקשה לסייע כהקמת היישוב בתל ערד. כמו כן הוחלט לכנס ב-22 באפריל 1922 את מועצת החיילים המשוחררים, כדי לדון על צורת ההתיישבות, אופן בחירת האנשים, האמצעים ועוד. זמן קצר לאחר מכן הצטרפו לצוות הקודחים שתי בחורות מתל אביב והשתלבו הן בחיים החברתיים והן בענפים חקלאיים לא רגילים ובהם 4 עיזים, תרנגולים, מטבח קטן וכמה אקליפטוסים צעירים שהיוו את ענף הנוי. אבל, חוסר ההצלחה שנחלו הקידוחים והתקציב עבורם שאזל, אילץ את המתיישבים הצעירים לנטוש את המקום לאחר ארבעה חודשים של שהייה (במחנה נח"ל 1961).

הקידוחים בתל ערד
(במחנה נח"ל 1961).

נספח שימור

אדר' איילת פינסקי

במהלך השנים הבאות חזר ועלה רעיון ההתיישבות של החיילים המשוחררים בתל ערד עד שביום 22 בנובמבר 1926 החליטה הקרן הקיימת, בעקבות התייעצות מומחים נרחבת ועל רקע משבר כלכלי קשה, להפסיק את רכישות הקרקע בנגב בעתיד הנראה לעין. היתה זו מכה קשה לא רק לחולמי יישוב הנגב, אלא גם לחלום תל ערד של החיילים המשוחררים שהובילה לתסכול ומרירות לנוכח המאמצים להתיישב ברחבי הארץ ובתל ערד, דבר שהובטח להם במפורש תוך כדי המלחמה על ידי הפרלמנט הבריטי. על רף שרעיון הקמת התיישבות בתל ערד עלה מפעם לפעם בשנים שלאחר מכן בתקופת המנדט הבריטי, הוא לא התממש, ותחושת ההחמצה והכשלון לא עזבו את המעורבים בדבר. כך כתב בן צבי (נאור 1990):

...הרבה חשבתי על העניין הזה: כיצד הפסדנו עניין דגול זה — בגלל חוסר אמצעים. לעתים נדמה לי שאילו נתקיים הדבר בידינו, אילו בוצעה בזמנו התיישבות יהודית בתל־ערד — לא היינו מפסידים גם את כפר עציון ואולי גם את חברון...

הקמת העיר ערד

עם סיום מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1918, הציבה לעצמה הנהגת היישוב היהודי כאחד מייעדיה המרכזיים, להכליל את כל הנגב עד מפרץ אילת בתחום ההתיישבות היהודית (אסיה 1994). בשל הלחץ הבלתי פוסק של ההנהגה לקבל בהחכרה קרקעות מדינה, סקר הממשל הבריטי את שטח קרקעות המדינה בנגב ובדק את האפשרויות המשפטיות להחכירן לערבים וליהודים. על אף שבשנות ה-30 הוכח למעלה מכל ספק שאכן יש בידי הממשל מאות אלפי דונם בדרום ובנגב, סירב הממשל להחכירם מטעמים פוליטיים (פורת 1996).

מאוחר יותר, בעקבות מלחמת העצמאות שפרצה בנובמבר 1947 וההכרזה על הקמת מדינת ישראל בחודש מאי 1948, הוכלל הנגב הבלתי מיושב בשטח הריבוני של המדינה. בשל קיומן של נסיבות ייחודיות לאחר קום המדינה, ובהם גידול האוכלוסיה בלמעלה מכפליים והצורך בקליטת העולים החדשים לצד מדיניות של יישוב אזורים מרוחקים כדי להבטיח את ריבונותה של המדינה החדשה ולממש את החזקה על שטחיה, הנגב היווה יעד מרכזי להתיישבות (אפרת 2001).

מתוך קרוב לשלושים עיירות פיתוח שהוקמו בישראל, אחת עשרה הוקמו בנגב, ואלו הן לפי סדר הקמתן: באר שבע, אשקלון, ירוחם, שדרות, מצפה רמון, דימונה, אופקים, אשדוד, קרית גת, נתיבות וערד, אשר חלקן ערים קיימות בהם הוקמו שיכוני עולים וחלקן עיירות חדשות שנוסדו. את הקמתה של ערד יזמה ממשלת ישראל בשנת 1960, ומיקומה התבסס על גז שנתגלה בסביבה ועל תכניות ההרחבה של מפעלי ים המלח, שדרשו מספר גדול של עובדים. נקבע כי העיר תאוכלס על ידי ילידי הארץ וכי כלכלתה תתבסס על תעשיה פטרו כימית בסביבה ופיתוח ענף התיירות וההארחה (שם).

ההחלטה על הקמת העיר ערד התקבלה בשנת 1960 על ידי ממשלת ישראל וצוות בין-משרדי בשם 'חבל ערד' בראשות אריה לובה אליאב. ערד ממוקמת בגבול מדבר יהודה והנגב, בין באר שבע לים המלח, מספר קילומטרים מזרחה מתל ערד. מיקומה נבחר על פי שיקולי נוף, משאבים ואקלים והיא יועדה להיות מוקד עירוני מרכזי בנגב המזרחי (חתוקה, חנני, רוזנק, יעקובסון וגת 2017). אחרי שהוקמו בין השנים 1948-1957, על ידי המדינה, 38 ערים חדשות בישראל שתוכננו בצורה זהה כמעט, הובן כי התכנון הקודם, שהושפע מאוד מהערים החדשות הבריטיות שנבנו לאחר 1947, כשל. לכן, ב-15 בנובמבר 1960, הוסמך אליאב להוביל את תכנון העיר וליישם בה את המסקנות שעלו מאותו כשלון.

אליאב ריכז סביבו צוות תכנון של 25 איש, ש-14 מתוכם היו אמונים על הפן הפיזי של העיר. בראש המתכננים עמד האדריכל אלכס שר, ואיתו דויד סמוטריץ' האמריקאי, הנס יעקוב ויטבר השווייצרי, ג'רלד זפרט הדרום אפריקאי, אדריכל בריטי ששמו הפרטי סידני, ואילנה אלרוד ושמואלה מלצר הישראליות.

באופן נדיר ביותר בתכנון הישראלי, לא ישבו המתכננים במשרדיהם שבמרכז הארץ, אלא העתיקו את מגוריהם לאתר עצמו. שם, בשטח המדברי השומם, הקימו המתכננים הראשונים ועובדים נוספים שעסקו בפיתוח העיר "מחנה קדמי", בו חיו כ-150 איש. המחנה הוקם מצריפים שנתנה למתכננים הסוכנות היהודית, וצוות התכנון עבר להתגורר בו בדצמבר 1961 (שדר 2023).

"המחנה הקדמי" - מימין: חצר פנימית הממזגת את צריפי המגורים ומאפשרת ישיבה נוחה אחר הצהריים. משמאל: מעבר מקורה המצל מפני השמש הקופחת. למטה: המתכננים והשרטטים עובדים בשטח (שדר 2023).

תצלום אוויר של "המחנה הקדמי" אוגוסט 1961, (נאור 1990).

ערד תוכננה לאוכלוסיית יעד של 50,000 נפש. 30,000 תושבים היו אמורים להתגורר בליבת העיר, שחולקה לשש שכונות משני צדיו של מרכז ליניארי שיועד למסחר ולמבני ציבור בלבד. כל שכונה תוכננה להכיל מגורים ל-5,000 נפש, והן היו אמורות להתפתח ביחד עם המרכז, תוך שמירה על רציפות עירונית לאורך כל התהליך (שדר 2023).

משרד ראש הממשלה
ועדת השמות הממשלתית

ירושלים, תאריך כ"ז בשבט תשכ"א
15 בינואר 1961
מס'

לכבוד
מר אריה אליאב,
משרד העבודה,
הקריה,
תל - אביב

שלום וברכה,

הנדון: עיירה באזור ערד

מאוד נודך אם תואיל להודיענו בדבר העיירה המתוכננת באזור ערד פרטים אלה:

1. מקומה המדוייק, בקואורדינטות
2. שטחה ומבנה, לפי התכנון
3. האם היא תכלול גם שיכון העובדים בקידוחי הגז.

ב ב ר כ ה,

בן-ציון אשל

מר השכון
ד"ר ג. יוספטל
ירושלים

ועדת השמות הממשלתית
ירושלים

יא' בשבט התש"ב
16 בינואר 1962

אדוני השר,

הנני מתכבד להודיעך, כי ועדת השמות הממשלתית בכליאחה קבעה את צורת השם לעיר הנבנית בחבל ערד, כחוב במקרא - ע ר ד, ללא תוספת כינוי לוואי כלשהו.

בכל הכבוד,

בן-ציון אשל

בינואר 1961 קיבלה העיירה החדשה את שמה באופן רשמי (עיריית ערד).

שכונת ראשונים

השכונה הראשונה של העיר ערד הייתה שכונת ראשונים, שהוקמה ממזרח ל"מחנה הקדמי" ובמקביל לתכנון שכונות הקבע. גבולותיה של השכונה הם היום הרחובות יהודה, אחווה, צבר, אטד והפלמ"ח. השכונה נבנתה במהלך שנת 1962 מצריפי "אסבסטון" דו-משפחתיים קטנים, האופייניים לעיירות הפיתוח בישראל של ראשית שנות ה-60, שהיו אמורים להוות מגורים זמניים. ראשונו המייסדים התיישבו בה בחודש נובמבר בשנת 1962 (הראובני 2010).

הוחל בהקמת מבני־מגורים
בעיר החדשה בחבל ערד

מאת פוסר _דבר- בנגב

בעיר התחדשה בחבל ערד הוחל בהקמת 200 יחידות־דיור ראשונות במבני אזבסט משופרים. המבנים יושלמו עד תחילת 1962 ויעלו כמיליון וחצי ל"י.

ד. שנה, ראש מינהל השיכון, אמר בסיורו בעיר החדשה, כי כבר עתה מתכננים את בנייתם של 500 יחידות דיור נוספות, שהקמתם תחל מיד אחר חשלמת הכביש מבאר שבע, שליד כביש תברון—באר־שבע. סלילת כביש זה לאורך כ־30 ק"מ מתנהלת על־ידי מחלקת העבודות הציבוריות בהתאם לתכנית ותושלם בתחילת השנה האזרחית החדשה.

בינתיים הושלם כבר הקמתו של מחנה קידמי בערד ובו 30 משרדים ו־50 חדרי מגורים. מנהל מינהל השיכון בנגב, פ. פורת, מסר, כי עתה מוקם במקום בית־משרדים דו־קומתי שיכיל 20 משרדים נוספים. כן בונים מסעדה ומועדון לצוות העובדים במקום.

בתקופה האחרונה חובר היישוב החדש לרשת הדיר־טלפון, בעזרת שלפני כן השלימה "מקורות" את הנחת צינור המים למקום. החברה לבנין ולעבודות ציבוריות מיסודו של סולל־בונה מבצעת את חבניה במקום.

13. XI. 1962
הארץ

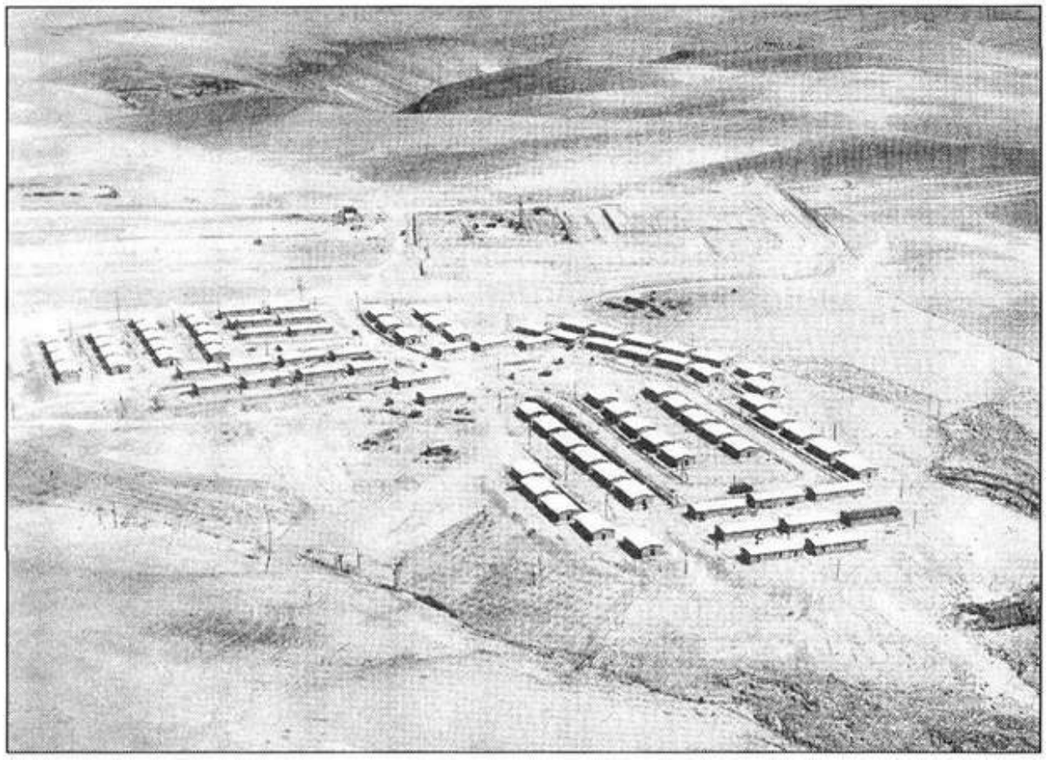
21 משפחות התנחלו בערד

21 משפחות מתנחלים, ביניהם ותיקי וילידי הארץ, הגיעו לערד ביומיים האחרונים. ביום א' נפגש נציג משרד התחבורה עם מנהל „אגד" בבאר שבע והשלה בפניו את הצורך בהרחבת שירותי האר שבוסים לערד. מכיוון שהאוטובוס היחיד הנוסע בקו באר־שבע—ערד משב ביום אינו עונה על הצרכים, מניחים, כי הבעיה תבוא על פתרונה לאחר שתסתיים עבודת זיפות הכביש החדש באורך של 36 קילומטר בסוף שנה זו. ששני שלישים ממנו כבר מצופים אספלט. הגיעת־שם גדולה לציון ראשית התנחלות תקרן בערד ב־21 לחר דש זה. בהשתתפות שרים ומרחמנים רבים.

קטעי עיתונות בעניין הקמת השכונה וראשוני המתיישבים (עיריית ערד).

שכונת ראשונים לקראת אכלוס, נובמבר 1962 (נאור 1990).

ערד בצילום אוויר, 1963, בו נראית שכונת ראשונים (ברקאי ושילר 2002).

מתוך הסיפורים והזכרונות של מייסדי שכונת ראשונים ניתן לקבל תמונה בהירה על תולדותיה והתפתחותה של השכונה. רבים מבין המייסדים הגיעו לעיר ערד מתוך אידאולוגיה ציונית וחלוצית של יישוב הנגב ועשו זאת מתוך התלהבות ובהתרגשות. על מנת לגור בערד בשנים הראשונות נדרש היה לעבור ועדת קבלה שנתנה עדיפות לזוגות צעירים מותיקי הארץ או יוצאי ההתיישבות הכפרית, ללא ילדים או עם מספר ילדים מועט, בעלי עבודות אשר יכולות לתרום להתפתחות הנגב בכלל והעיר בפרט. חלק מהתושבים עבדו בתחום התעשיה, בחברות ובמפעלים אשר היו מצויים בסמיכות לעיר ובהם סלילת כביש באר שבע-ערד-סדום, בניית הסכרים להרחבת מפעלי ים המלח והקמת מפעלים חדשים, ואחרים עבדו בתחומי החינוך, התרבות, השירותים הציבוריים וכד' של העיר. השכונה הייתה בנויה צריפי אסבסט דו משפחתיים בגדלים של כ-50-40 מ"ר והתשתיות הונחו לאורך זמן. השיוך של משפחה לצריף נעשה על ידי הגרלה שהתקיימה במשרדי "עמידר" בבאר שבע והחוזים נחתמו ב-11.10.1962. במהלך נובמבר 1962 התיישבה בשכונה הקבוצה הראשונה ובתחילת 1963 הקבוצה השניה. כבר בימים הראשונים לאכלוס שכונת ראשונים נפתחו שירותים בסיסיים ובהם גן ילדים ובית ספר, מכולות, חנויות לכלי בית, סניף דואר, לשכת עבודה, בנק ובהמשך התווספו להם פעילויות תרבות. לצד הקושי בהתאקלמות והצורך התמידי בפיתוח המקום עד שיוכל לתפקד באופן מלא, ניהלו התושבים חיי קהילה עשירים ויצרו קשרים חברתיים חזקים אשר הותירו חותם בדמות זכרונות משמעותיים בחייהם. בין הזכרונות גם התפתחות העיר ערד מחוץ לשכונת ראשונים: הקונפליקט בין מנהל חבל ערד לבין וועד התושבים שהוקם ובראשו עמד בייגה שוחט, ממייסדי השכונה, שהסתיים עם הבחירות בשנת 1967 בהן מונה שוחט לראשות המועצה והקמת השכונות מצפון אליהם עברו תושבי שכונת ראשונים, שכאמור, הצריפים שהוקמו בה יועדו להיות זמניים. להלן קטעים מתוך הסיפורים והזכרונות של המייסדים, באדיבות המוזיאון ההיסטורי של ערד -

מתוך סיפורה של משפחת יניר:

"כששמענו על עיר חדשה המוקמת בנגב היה זה אך טבעי בעינינו ללכת ולהתיישב בה. אחרי פגישה עם אנשי 'חבל ערד' שנערכה בקריה בתל אביב נמצאנו מתאימים, מבחינת עיסוקינו, להיכלל בין המתיישבים הראשונים, והתחלנו בהכנות. אבינועם התקבל לעבודה בחברה האמריקאית שעסקה בבניית סכרים בים המלח והחל לעבוד שם עוד בטרם היה ביתנו בערד מוכן לאכלוס. בעיצומם של סידורים לקראת המעבר, החלטתי לרדת דרומה כדי לחזות במו עיני בהתגשמות החלום של בית למשפחתנו הקטנה. לא היה בנסיעה זו, מן הנופים הירוקים של עמק יזרעאל אל דרכי הנגב השומם, דבר היכול להמחיש טוב יותר את העובדה כי עתידים אנו להיות חלוצים בארץ לא נודעת. ... באחד עשר לנובמבר 1962 לאחר נסיעה ארוכה ומייגעת הגיעה מכונית המשא עמוסת החפצים, בתוספת של שואב אבק ועציצים ירוקים ליעדה הסופי. אנו חונים מול ביתנו החדש ... מצב הרוח מרומם. צריף האסבסט הקטן משול בעיני לארמון מופלא שכולו

שלנו, וסופו שיהפוך למקום חמד, נווה במדבר. בכל יום אני תרה סביב ורעיונות חדשים צצים במוחי. מה להוסיף, איך ליפות וכיצד להפוך אדמה צחיחה לגינה פורחת. ... על אף השממה שמסביב החיים במקום רוחשים עניין. אנו נמצאים במעין כור היתוך קטן. אנשים נקבצו ובאו ממקומות רבים ומרובדי חברה שונים. מקצתם בעלי כישורים כאלה ואחרים, ולכל אחד שאיפות ויעדים משלו. כולנו יחד יוצרים פה מיקרו חברה שהמאחד את כל פרטיה הוא הרצון להיות שותפים לחזון של בניית עיר מצליחה בעלת יתרונות ונתוני פתיחה מצוינים: אקלים יבש ובריא, קרבה לים המלח ואפשרות לפיתוח תיירות, אוצרות טבע המבטיחים פיתוח תעשיה, ומעל הכול התכנון המדויק, מכל בחינה אפשרית, כולל תכנון ובדיקה יסודית של המשאב האנושי. קשה שלא לציין את היחסים המיוחדים הנרקמים בין התושבים. את הקרבה, יחסי האמון, הנכונות לעזור איש לרעהו ותחושת השותפות לשמחות ולקשיים. ויש גם תככים, בגידות ורומנים ליליים – לשמחת לב כולם. בשכונת הצריפים הולך ומתפתח הווי מיוחד. הגגות העפים בסערות החורף, הניתוקים עקב השיטפונות , סערות החול העזות הממלאות את בתי האסבסט מלאי החרירים בשכבה עבה של אבק – דומה כי כל אלה אינם מצליחים להעיב על שמחת הנעורים והרגשת הראשוניות הממלאות את הלבבות. ... בשנת 1964 נולד ברק, אח ליונת שהייתה אז בת חמש ... שנתיים לאחר מכן עזבנו את הצריף, ביתנו הקטנטן והיפה שבשכונת ראשונים, ועברנו לגור בדירה באחד הבניינים שנבנו ברובע יעלים".

על שנותיה הראשונות של העיר ערד מספרת משפחת יניר: "ערד החלה לקבל פרופיל אנושי שלא היה שונה בהרבה מזה של מקומות אחרים. הסתבר שהמיון שנעשה לגבי תושבי העיר, הצליח באשר לקריטריונים של גיל ומקצוע, אך לא היה יכול למנוע מרמאים וגנבים בעלי חזות מהוגנת מלהסתפח אל תושביה. הסדקים בתדמיתה המיוחדת של ערד העטופה בעטיפות ורודות של אידיליה, החלו להתגלות עוד קודם לכן, זמן לא רב מיום ההקמה הרשמי שנחוג ברוב עם והדר. התנהלותו של יצחק פונדק, מנהל חבל ערד, נתקלה בביקורת קשה מצד חלק גדול מהתושבים שרצו להיות שותפים פעילים בניהול החיים הפנימיים של הישוב. מנהל החבל לא אהב את ההתארגנות הזאת. בוועד התושבים שנבחר בראשותו של בייגה שוחט ראה גוף חתרני הרוצה להתחרות בו. שנה לאחר מכן החריף מאוד הסכסוך עם מנהל החבל והפך לאישי יותר ויותר. בעקבות זאת הוזמן שר העבודה דאז, יגאל אלון, ע"י התושבים, כדי לשמוע את טענותיהם. בבית ההסתדרות הוקצה לו חדר. לבקשתו לא נערכה אסיפה כללית של המתנגדים למנהל החבל, אלא איש איש נכנס לפגישה עם השר כדי להשמיע את השגותיו בפניו. הפגישות האישיות הללו נמשכו ונמשכו עד לשעות הקטנות של הלילה. אירוע זה הביא להחלטה על הקמת מועצה ממונה בערד. הויכוחים לא פסקו גם לאחר מכן ואולי אף החריפו, אולם עתה הייתה זו מועצה בה כיהנה גם אופוזיציה חוקית שאנשיה יכלו לשאת את דבריהם באופן רשמי וללא סתימת פיות. כך או כך, הסכסוך הממושך והבלתי נסבל הזה הגיע לנקודת "אל חזור". ב-1967 נערכו בחירות בערד. בייגה נבחר ברוב גורף לראשות המועצה, ובכך הגיעו אל קיצם מלחמות וסכסוכים מכוערים וממושכים. עם בחירתו של בייגה החל "תור

הזהב" של ערד. המועצה התנהלה מעתה ע"י אדם ישר, סובלני, בעל היגיון וכושר מנהיגות שידע לשמוע ולהתייחס גם לדעות שהיו שונות משלו ולא ראה בכל מי שהתנגד לדעתו אויב או חתרן. ערד החלה לעלות על דרך המלך, לפרוח ולשגשג".

מתוך סיפורה של משפחת יסינובסקי:

"לאחר שישעיהו סיים את לימודיו בטכניון בחיפה, כטכנאי מכונות, אחת ההצעות (והמפתה) היתה ממפעלי ים המלח, בתחנת הכוח בהקמה- חוזה עבודה לשנה וחצי כשהמגורים הם בערד. עיר חדשה שנבנית בלב המדבר, בדרך באר שבע – ים המלח ... מה עוד צריכה משפחה צעירה שבימים ההם חשבה שיש לה הכל, חוץ מאתגר כמו להורים בשעתם שהגיעו ארצה "לבנות ולהבנות". החלטנו להענות להצעה וירדנו לערד בינואר 1963 הורים צעירים לשני ילדים חניתה בת שמונה ושחר בן ארבע. גרנו בצריף מס' 15/2 בכביש הראשי, כשאנחנו משאירים הכל מאחורינו, הרי נחזור בעוד שנה וחצי'. ... מאחר וישעיהו גדל בקריית חיים ובינה בנווה שאנן בחיפה הרי שההווי בצריפים לא היה זר או מוזר לנו. בית פתוח הן לילדים והן לשכנים ידידים ומכרים שהגיעו (וגם לתיירים מבחוץ שראו דלת פתוחה ונכנסו לראות איך חיים במדבר...). כשיש אור בבית ולא חשוב מה השעה, אפשר להכנס לכוס קפה או שתיה קרה. ההבדל היחיד הוא שהשארנו את הילדים בבית ללא השגחה, ובדרך כלל גם לא נעלנו את הבית. השומרים תושבי ערד, ידעו שאם ילד בוכה, נכנסים הביתה ומרגיעים, או מכסימום הולכים לקולנוע, מכריזים שהילד של... בוכה, וההורה שועט הביתה".

מסיפורה של משפחת אליעזרא שמעון:

"שמעון ז"ל ואסתר הגיעו לערד בשנת 1962 . שמעון עבד במפעלי ים המלח כטייח (עצמאי) ואסתר הייתה עובדת ניקיון בעיריית ערד וכובסת לתושבי ערד. לאחר מספר שנים פתחו את חנות "נעלי ניצחון" בשכונת הראשונים ואח"כ עברו למרכז המסחרי. ... במהלך שנת 1962, שמענו על היישוב החדש, ערד, המוקם בנגב. רצינו להיות חלוצים ולקחת חלק בהקמתו. בשנים הראשונות, היתה ועדת קבלה ליישוב. הגשנו מועמדות אך דחו אותנו, מאחר והיו לנו חמישה ילדים ונחשבנו למשפחה מרובת ילדים. אך התעקשנו ולבסוף התקבלנו. בסוף שנת 1962 הגענו לערד מטבריה והיינו המשפחה מספר 11 ביישוב. בבוקר אותו יום העמסנו את חפצינו על משאית וגם אנחנו "הועמסנו" על אותה משאית. נסענו יותר מ – 8 שעות כדי להגיע לערד. הדרך מבאר שבע לערד היתה דרך עפר, וכצפוי, כשהגענו לערד, היינו אנו והחפצים שלנו, מכוסים באבק לבן. כשהגענו, היו מעט מאוד ילדים בערד ולכן בבית הספר שנפתח למדו ילדים משתי קבוצות גיל בכל כיתה ... שיכנו אותנו בצריף בן 3 חדרים, בראשונים 2/ 23. לאחר מספר שנים, קבלנו גם את חלקו השני של הצריף, מאחר והילדים גדלו והיה מאוד צפוף בצריף הקטן למשפחה בת 7 נפשות. יקי

היה הילד הראשון שחגגו לו בר מצווה ביישוב. חגגנו זאת באולם הקולנוע של הופמן. אחריו היו מיכאל ואבי שלהם חגגו בבית הספר שהיה עדיין בצריפים".

מסיפורה של משפחת הופפנברג:

"מדוע באנו לערד? הכרתי את בעלי משה ז"ל כקיבוצניק ממשאבי שדה. אני הייתי ירושלמית, מורה חיילת בחבל לכיש. כאשר החלטנו להתחתן הוא מצא שזו הזדמנות טובה לעזוב את הקיבוץ. ההמלצה שלו נפלה על ערד, כי אז ערד היתה בחיתוליה והוא העדיף ישוב קטן על פני עיר גדולה. עברנו ראיון. הוא התקבל כטרקטוריסט בים המלח, ואני כמורה בערד (מה שנחשב כעבודות נדרשות). ערד הייתה אז כקיבוץ קטן. ואמנם חלק גדול מתושביה הראשונים היו יוצאי קיבוץ או מוותיקי הארץ. כולם הכירו את כולם. למשפחתי היה קשה לקבל את הריחוק וטענו שערד זו נקודה נידחת ושכוחה מאל. אוטובוס מבאר-שבע לערד יצא רק פעמיים שלוש ביום. נחשים ועקרבים זו היתה תופעה נפוצה (בגלל מיעוט האוכלוסיה). אצלי בבית היה נחש מתחת למיטת התינוקת. הזעקתי לעזרה את שלמה וייצמן שהיה שכני הקרוב, והלה הצליח ללכוד אותו. מאוחר יותר מצאנו קן של נחשים ממש ליד מפתן הדלת. שכנים אחרים שגרו לידנו היו: יוסי ביטרן, דינה ויהושוע אשכנזי, טיטי וז'ילברט פגליארי, בן שלום אהרון ונירה. כיתתי הראשונה מנתה תשעה תלמידים בלבד. מאחר ובעלי עבד משמרות, וכדי להפיג את בדידותי בימי שישי, הייתי נוהגת להזמין את תלמידי לצריף. התיישבנו על השטיח לאור נרות והיינו שרים שירי שבת ושיר א"י בליווי גיטרה של אחד התלמידים. זכורני כאשר היינו יוצאים מן הבית לא נעלנו את הדלת. אז, היו זמנים אחרים ובכלל כל האווירה הייתה אחרת".

מסיפוה של משפחת רביד:

"על התכנית להקים את ערד שמענו לראשונה בנובמבר או דצמבר 1961. בעיתונות נכתב על תכנית ממשלתית לפיתוח הנגב שבמסגרתה יוקמו מספר ערים חדשות ובראשן ערד. הרעיון קסם לנו מקריאה ראשונה. בדיוק אז השתחררנו משל"ת בנח"ל ועמדנו לפני פרשת דרכים ... עיר חדשה במדבר נראתה פתרון מתאים מבחינה כלכלית והתלווה לכך קסם של משהו חלוצי וראשוני שחסר בכל אחת מהאלטרנטיבות שעמדו בפנינו. התחלנו בפניות לצוות ההקמה בראשות לובה אליאב, ששכן אז עדיין במשרדי הקריה בת"א. באחת הפניות נוצר קשר עם חברת "עפר וסלע" שעסקה בעבודות פיתוח באזור והוצע לאיציק לעבוד שם כטרקטוריסט. בסביבות ינואר 1962 הוא ירד לעבוד בערד והתגורר, יחד עם עובדי החברה, במחנה "נפטא". באפריל 1962 נישאנו. קבלנו אמנם מכתב ברכה יפה מלובה וצוות ההקמה, אך התאכזבנו מאוד לשמוע כי בנית שכ' ראשונים טרם הסתיימה וכי לא נוכל עדיין לעבור לגור בערד... עברנו לגור במלון דירות בב"ש, כדי להיות "קרובים" יותר לערד ... באחת השבתות החלטנו לעשות מעשה

ונסענו לערד על גבי האופנוע שלנו. הגענו מכוסים ב"פודרה לבנה" למחנה הריק, להוטים לבדוק את מצב האסבסטונים, אבל שומר המחנה, מרק, אסר עלינו להיכנס. רק אחרי דין ודברים קלטנו שאין כל בעיה לגשת באופן עצמאי לשטח הבניה, ואמנם, במו עינינו ראינו שהצריפים לא גמורים עדין. כך נמשכו הדברים עד יולי 1962, כאשר באחד הביקורים הציעה לי מזכירת החבל אלינוער, לעבוד במשרדי החבל כפקידה. ללא שהיות ארזנו את מיטלטלינו ועברנו לגור במחנה הקדמי. ... התיקיות במזכירות החבל "התפוצצו" מרוב פניות של אנשים המבקשים להימנות עם תושבי העיר ... כמעט כל שבוע היו מגיעות בין 20 ל-30 פניות של זוגות צעירים, יזמים מכל התחומים וגם של אנשים שניכר כי הם מבקשים לפתוח דף חדש בחייהם. לחדר מזכירות החבל הגיעו גם כל המרואיינים לתפקידים פוטנציאליים בעיר ... אני זוכרת ביניהם את רותי נחמני ז"ל, בהמשך המנהלת הנמרצת ובעלת המעוף של ביה"ס "יעלים", שהטביעה חותם גדול על מערכת החינוך בערד מגיעה לפגישות אלו. בחדר הסמוך עסקו זהר גינדל ותמה שוחט, עובדת סוציאלית במקצועה, בראיון הפונים להתיישב בעיר. שם צמח לראשונה המיתוס המפורסם של ה"סלקציה" שלדאבון הלב כל אחד מחבר סביבו עד היום תלי תלים של פרשנויות והסברים ממיטב דמיונו והשקפת עולמו. למעשה הוטל עליהם למיין מקרב הנרשמים משפחות צעירות, רצוי עם ילדים בגיל גן וביה"ס, כשלפחות לראש המשפחה מובטח מקום עבודה. ... המיון התבצע מול מספר הצריפים שהוקמו. מיון אחר התבצע לגבי חמש החנויות הראשונות – מכולת, חנות ירקות, אטליז, מספרה וחנות לכלי בית. על כל אחד מהניגשים למכרז הוטל להפקיד ערבות כספית על מנת להוכיח את רצינותו. כך זכורות לי כל ההתכתבויות עם נח גרוס, דב סולומון, מש. הרטמן, יסטרוב, גרוסקופ וכהן, שכולם זכו במכרזים אלו וכל אחד מהם הפך להיות "מוסד" יחיד ומיוחד במינו בחיי ערד בהמשך. בספטמבר 1962, אחרי דחיות חוזרות ונשנות, התקיים בקריה, על הדשא שליד משרד העבודה, מפגש ראשון עם המתיישבים הפוטנציאליים. מפגש זה צולם בסרט ואפשר לראות בו פנים צעירות שנמצאות עד היום בערד – ציפי ואבינועם יניר, צביקה פז, רחל סורקיס, אורי פרי, חיים גרוסקופ במדי צבא, וגם כאלו שעזבו את ערד במשך השנים – דני גברון, ויקטור ושלי זיו ואחרים. מערד הגיעו למפגש יצחק פונדק (מנהל החבל מאז יוני 1962) וזוהר גינדל, תמה שוחט, ראובן שדה, אלינוער מזכירת החבל ואני. ... ב-11.11.1962 אוכלס הצריף, האסבסטון הראשון, ע"י המשפחה הראשונה. איציק ואני המתנו עוד חדשיים או שלושה (המקרר עדיין לא הגיע...) עד שעברנו לצריף שהוקצה לנו – 49/2. למרבה המבוכה, הצריף שהוקצה לנו היה צריף מהטיפוס ה"גדול" – 52 מ"ר לעומת 48 מ"ר שהוקצה לזוגות ללא ילדים. זכות זו נפלה לידינו כי שובצנו בשורת "עובדי החבל" וכך למדנו לדעת כי גם בעיר קטנטונת שמונה כ- 100 משפחות יש "שכונות" ו"מעמדות" – עובדי החבל, עובדי סי.אי. סי. וכדומה. מהתמונות מאותן שנים ומדפי הידיעון המצהיבים אפשר ללמוד מעט על ההווי המיוחד של "שכונת ראשונים" : שכונה קטנה ש"נזרקה" בלב ההרים כמו קוביות משחק של ילדים. עדיין אין מדרכות בין הצריפים, רוחות עזות וקרות מנשבות בלילות, ולפחות בלילה אחד גם העיפו גגות, בתחילה גם אין

"פרגולות" והכל חשוף וצהוב. המים צהובים ומחלידים כל כביסה, אבל יש חוגים, ויש ילדים ברחובות, ויש הצגות והרצאות, חברויות חדשות נוצרות וכל אירוע קורה "בפעם הראשונה" – ילד ראשון או ילדה ראשונה נולדים, כיתת בית ספר נפתחת, מעון ילדים נפתח, ההרשמה לגנים, הבנק הראשון נפתח, נוסף עוד אוטובוס, הסרטים עוברים להקרנה במלון של נויברג ואחר כך לקולנוע של הופמן,בנית בריכת המים,הנחת אבן פינה למלון, מסיבת פורים ראשונה וסוערת, הכנות ליום השנה להתנחלות... חלק מתושבי השכונה הועסק במפעלי ים המלח, חלקם כעובדי "החברה האמריקאית". אלו היטלטלו מדי יום בדרך מפרכת לסדום. חלק אחר עסק בעבודות בניה או עבודות הקשורות בבניה – נגרות, אינסטלציה, חשמלאות, תובלה. נוצרו שותפויות שונות או קואופרטיבים – כמו "מתכת ערד" ו"מובילי ערד". ... לא כל הנשים עבדו, למעט בעלות מקצועות כמורות, גננות ואחיות, אך היו יזמות שונות כמו הוראת שפות באופן פרטי או הדפסות בבית, תפירה וסריגה. דלתות הבית לא היו נעולות רוב שעות היום ולפעמים גם בלילות והחוגים הפופולריים ביותר היו אלו שהתקיימו באופן בלתי פורמלי בישיבה על הגדרות של המדרכות. ... והיו גם קשיים אישיים ומצוקות. מטבע הדברים ערד אפשרה לרבים לפתוח דף חדש בחייהם. לפעמים בהצלחה,אך לפעמים לא, ומהקהילה הצעירה והחדשה לא נעדרו, למרבה הצער, בעיות כמחלות נפש, ניסיונות התאבדות או בעיות אישות ועבר פלילי. בדיעבד היום אפשר גם לדעת שבין הראשונים היו לא מעטים שכילדים חוו את השואה אך בשנות הששים, לפני משפט אייכמן, לא היה מקובל לדבר על כך והייתה אפילו נטייה להצניע פרט זה, כך שהנושא לא דובר. את הצריפים ריהטה כל משפחה לפי טעמה וכיסה, ולפי הסגנון שהיה מקובל בכל הארץ בשנות השישים. אנחנו ריהטנו את ה"סלון" שלנו במיטת סוכנות מכוסה בכיסוי בד, הוספנו שולחן קש עגול ולתפארת המליצה הוספנו גם וילונות מיוטה. במטבח הותקן תנור חימום על גז בשם "אסקוט". תנור זה חימם גם את המים במקלחת ולהדלקתו נדרשה רמת אינטליגנציה גבוהה במיוחד. התנור הותקן בהסתמך על אספקת גז טבעי מצינור הגז, אך הדבר לא יצא כל כך לפועל. מאמצים מיוחדים השקענו בהתעלמות מהעובדה שכאשר בצריף אחד מתעטשים נשמעת מחצי הצריף השני ברכת "לבריאות". ... גידול הילדים בקהילה קטנה וצעירה, רחוק מסבים וסבתות, היה מאופיין בעזרה הדדית, בהווי של ילדים שגדלים כמעט יחד בתוך מעין משפחה מורחבת שחוגגת יחד חגים ושבתות ומבצעת "בייבי סיטר" בתורנויות".

סיפורה של משפחת חבקין:

"באנו לערד מקיבוץ כברי, כי ערד סיקרנה אותנו בצעירותה, החדש שבה, יצירת יש מאין, הנוף המקומי, הווי המקום שהתבסס כולו על כוחות צעירים. היה בתחילתה של ערד משהו מאוד מלהיב למרות הקשיים גרנו באזבסטון קטן של 38 מ"ר (כי היה לנו ילד אחד כשהגענו). במשך השנים נולדו לנו עוד שני ילדים. גרנו בשכונת ראשונים שבע שנים בכתובת: שכונת ראשונים 1/ 83 – באזבסטון מול ביה"ס יעלים. לאחר מכן

עברנו לרח' חן 38 בשכונת "אבישור", ושם גרנו שבע שנים. ההווי באזבסטון: בגלל האזבסטון הקטן, כל מרצפת נוצלה. השקעים בקירות – נועדו לארונות קיר קטנים. חלקי האסבסט חוברו על ידי פסי אלומיניום, שקלטו חום רב ואי אפשר היה להישען עליהם, לכן בקיץ הזזנו את הספה מהקיר, ועל הרצפה שפכנו בקייץ דליים של מים – כדי לקרר את הצריף עד חזרתינו מהעבודה. בחצר תלינו כביסה במשותף עם

תמונות של משפחת חבקין

השכנים, וזה יצר אוירה מיוחדת. כמעט כולם – תלו על חבלי הכביסה בעיקר חיתולים מבד. בשנה השנייה למגורינו בצריף, חולקו שתילים של ורדים- אותם שתלנו בחלקת האדמה הקטנה, מתחת לחלון הסלון. שתלנו גם דשא בחלקה זו, והרגשנו כמו בתוך וילה קטנה. מול ביתנו, בנו את בית ספר יעלים, ובין בי"ס יעלים לצריף שלנו היה ואדי שצריך היה למלא אותו בעפר כדי לסלול עליו כביש. לכן נאלצנו להכנס לצריף שלנו בזהירות רבה, ואפילו נתמכנו בחבל שקשרנו לדלת ... על האבק והלס אפשר לומר הרבה, ותמיד סופת החול הגיעה – אחרי סיום ניקוי הבית. הקירות ביננו לבין שכננו היו כל כך דקים שכל גיהוק או נפיחה היו נשמעים מצוין אצל שני דיירי הצריף – שהיה דו משפחתי. כשנולד בננו השני רותם, והיה רק בן שבוע, הוצאנו אותו בפעם הראשונה לשאוף אויר צח על הדשא בתוך הלול. לא עברו חמש דקות ולפתע ראיתי נחש צפע על שלבי הלול, ונאלצתי להפילו – ואח"כ להרגו ... בכלל, הייתה אמרה בימים הראשונים של ערד, שאם זורקים אבן פוגעים: או באשה בהריון, או בתינוק, או "להבדיל" בכלב. הקולנוע הראשון של ערד היה "במרכז המסחרי" הראשון בתוך שכונת הצריפים. בהפסקה בסרט, היו הגברים רצים הביתה לבדוק את הילדים, כי לא היו ילדים בוגרים שישמשו כשמרטפים –לא אחת נכנסו שכני ל"קולנוע" והודיעו בקול רם, אצל מי הילד בוכה. ערד הייתה מאוד צעירה.בחורף היו שיטפונות בכבישים שונים הקרובים לערד. אבשלום, שעבד במפעלי ים המלח, לא אחת, נתקע בשיטפון כזה – ולא הגיע לערד כמו יתר חבריו לעבודה. כל יום בחורף היינו מתקשרים לעבודה כדי לדעת אם הבעלים חוזרים הביתה או לא".

סיפורה של משפחת הירש:

"לראשונה שמענו על ערד מפי החבר, דודי קלדרון, שהביא את עיתון "צבר" שפרסם הודעה על הקמת עיר חדשה בנגב המזרחי – ערד, ובה בקשו מזוגות צעירים לבוא ולהירשם להקמת עיר חדשה בנגב. פנינו לקריה להירשם, עברנו את "הסלקציה" (מילה נוראית) והתקבלנו. ... ב-6.11.1962 נפרדנו מהמשפחות ונסענו שני זוגות צעירים לבנות עתיד בעיר ערד. העמסנו את רהיטינו על משאית של החבר אהרון ובחצות יצאנו לדרך. נסענו על תואי הכביש שטרם נסלל. אור ליום ה-17.11.62 הגענו ל"עיר". שני טורים של אסבסטונים לזוגות צעירים ומסביב אסבסטונים גדולים יותר למשפחות. קבלנו אסבסטון מס' 2/ 40 בראשית הטור. מאחורינו כל הזוגות שזה עתה נישאו. הכביש בשכונה טרם נסלל והלכנו בין מהמורות לחנויות המכולת, הכלבו, האיטליז והירקות. כן היה שם סניף דואר קטן וקופ"ח. הכול קרוב לבית. ביום הראשון מקס יצא לחפש עבודה והתקבל על ידי אורי פרי כעובד סולל בונה. אורי הורה לו להציב שלטים במקומות שונים ובם צויין מה יקום וייבנה במקום."

סיפורה של משפחת פייר:

בשנת 1960 דוד פייר כעובד מע"צ עבד בהכנת התשתית לכביש שוקת-ערד. שמשון פייר, אחיו הצעיר,

השתחרר מהצבא קבע והתעניין בהתיישבות בערד. דוד התלווה אליו למחנה הקדמי על מנת לקבל פרטים על המקום. תמה שוחט, שהייתה פקידת האכלוס, שבתה את ליבם והפנתה אותם למפגש הראשוני של המתיישבים בקריה בתל אביב. הגענו לערד שתי המשפחות (שמשון ודוד פייר) עם פעוטות בתאריך 11.11.62 בשעה 18:00 כשבחוץ היה כבר חשוך. בבדיקה הראשונית הסתבר שחסר פקק חשמלי. דוד התרוצץ למצוא פקק כדי שיהיה לנו קצת אור בצריף מספר 62. מבלי לחשוב פעמיים נכנס לדירה בצד השני של הצריף ושלף משם פקק על מנת לספק לנו אור בצריף, שראינו אותו לראשונה רק בבואנו לכאן. מסביב לצריף היה רק חול וחול. עם הזמן התארגנו והמשפחות מסביבנו, כולן כמונו צעירים עם פעוטות, והאווירה היתה נהדרת עם המון אופטימיות. יום ההתנחלות שנקבע ל- 21.11.62 היה טקס חגיגי בהשתתפות יוזמי הקמת ערד. ערב חנוכה ראשון בערד, הגשמים שטפו את הכביש החדש וכמה חבר'ה, בינהם דוד ושמשון, נתקעו בשוקת מבלי יכולת לחזור הביתה. איתם היה גם סרט הקולנוע, שהיה חייב להגיע לערד על מנת שאפשר יהיה לצפות בו עוד באותו ערב. החבר'ה נעזרו בבדואי, קשרו חבל, כשניסה הבדואי לחצות את השיטפון לא היה לו אומץ להמשיך והוא חזר בו. אז דוד קשר לעצמו את החבל, חצה את השיטפון וקשר את החבל לסלע בצד השני של הכביש (שלא היה כבר), וכך עברו שאר החבר'ה. הם המשיכו הביתה עם אוטובוס שהיה תקוע בצד השני של הכביש (מכיוון ערד). הכביש לערד נשטף מספר פעמים בימים גשומים. בימים כאלה אספקת הלחם והחלב הגיעו במסוק. הדרך לשכונת הצריפים עברה דרך מגרש הכדורגל של היום, ובמים גשומים הייתה מוצפת. שירותי אגד הגיעו עד למחנה הקדמי בלבד. קירות הצריפים הדו משפחתיים היו דקים ולעיתים קרובות שמשנו שמרטף לילדים שהתעורר בצד השני ודאגנו להרגיעם עד לבוא ההורים. היה מספיק להגיד לילד "אני הולך לקרוא לאמא" מבלי לצאת מהמיטה והילד היה נרגע. המלון של ברוך שימש כקולנוע, והכיסאות היו ניידים. לסרט יצאנו בנעלי בית, בהפסקות קפצנו הביצה כדי לוודא שהכל שקט לא רק בבית שלנו אלא גם אצל השכנים. היינו 20 משפחות צעירות, למסיבות ולאסיפות תושבים יצאנו לשטח בדרך לסדום. שרנו, שמחנו, רקדנו ביחד, לפעמים התווכחנו. הרגשנו כקיבוץ קטן, זאת בהנחיית משפחת אבנרי וחברים נוספים. האקלים המיוחד והיבש של ערד שימש נושא למחקר בהנחיית דר' פרנק מבית חולים בלינסון. במסגרת המחקר הגברים נצטוו לשאת בקבוק על מנת למדוד את כמויות הנוזלים שהגוף מאבד. אי אפשר שלא להזכיר את האחות סוזי שהייתה לנו אחות ורופא גם יחד. בינואר 63 נולד הבן הראשון של ערד. היה זה ארז פייר, בנו הבכור של שמשון. כאופציה למתנת לידה הובטחה למשפחה חינוך תיכון חינם, אך הם בחרו בעגלה, באופציה שנייה ושימושית. אנחנו היינו הראשונים במשפחתנו שהתיישבו בערד. בעקבותינו הגיעו ראובן פייר ואם המשפחה, הגב' קלרה פייר, וכן נפתלי וין ומשפחתו".

סיפורה של משפחת עמיר:

"אברהם ורחל התחתנו וגרו בהרצליה שם נולדו הבנות ענת וגלי. אברהם עבד כנהג חבר אגד בסניף הרצליה. הסיבה שהביאה אותם לעבור לגור בערד הייתה שילוב של שני גורמים: הבת הבכורה ענת סבלה מקשיי נשימה והמלצת הרופא הייתה לעבור לגור במקום עם אקלים מתאים. באותו הזמן ממש חיפשו באגד נהג שיתנדב לגור ולעבוד כנהג חלוץ ביישוב הצעיר. אברהם קיבל את ההצעה ובספטמבר 1963 עברה המשפחה לערד וגרה בשכונת הראשונים אזבסטון 77 וחגגה עם שאר הישוב את יום הולדת שנה לערד".

סיפורה של משפחת פרי:

"באנו לערד מהעיר הגדולה רמת גן כדי לבנות עיר חדשה, שמענו על ערד בעיתונות והשתתפנו בכנס בקריה בת"א בהשתתפות יגאל אלון הוקסמנו מהרעיון והחלטנו לעבור לערד. הגרלנו את האזבסטון מס' 16/1 ועברנו לערד ב – 1.1.63. מדברי אורי: אני ניהלתי את סניף סולל בונה בערד מיום הגעתי ועבדתי בסולל בונה עד 1986. סולל בונה היה הקבלן הראשון שהגיע לערד לבצע עבודות בניה, הוא בנה את כל מבני המחנה הקדמי וכן את שכונת האזבסטונים ורובע יעלים. בסולל בונה עבדתי ביחד עם בייגה שוחט שאותו קלטתי לעבוד ביום שגובש צוות התכנון של חבל ערד. במשך למעלה מ- 10 שנים לא היה שום קבלן ראשי בערד פרט לסולל בונה".

סיפורה של משפחת אבנרי:

"העתקנו את מקום מגורנו מתל-אביב לערד בחודש דצמבר 1962. קבלנו את הצריף שמספרו 22/1 .הצריף/ אסבסטון שהינו דו משפחתי, שיכן בחלקו השני את משפחת רחמים, אסתר ונתנאל. מדוע בחרנו לבוא לגור בערד ? וכמה פרטים היסטוריים - בהיותנו תל-אביביים מושבעים, מעולם לא שאפנו ולא העלינו בדעתנו לעזוב אותה. אלא שהגורל רצה אחרת ובשלהי 1961, ערד, עיר חדשה במדבר, תפסה תאוצה ו"שטחים" נרחבים בתקשורת. סיסמאות כמו "נוער הזהב רד לנגב"," מגרש חינם לבונה ביתו בערד", " "העיר הראשונה המתוכננת תקום בנגב", ובעיקר בן – גוריון שהווה מופת ומודל בירידתו לשדה בוקר – כל אלה היוו כר נרחב לדמיוננו, והחלטנו לנסות ולקפוץ ל"בריכה" הזו. לאחר ברורים במשרד העבודה, שהיה אחראי מטעם הממשלה לפרויקט, ואשר משכנו היה בקריה בת"א, אצל מר זהר גינדל שהיה הנציג מטעם, הסתבר לנו שאנו מתאימים מבחינת הגיל והעיסוק. היינו זוג צעיר בשנות ה – 20 לחיינו. הורים לשתי בנות- יפעת בת 5 ואדוה בת 3. אבנרי בעיסוקו מפעיל בגר (עגור) ואני גננת – בוגרת סמינר לוינסקי בת"א. אבנרי השתלב כבגריסט בחברת C.A.C האמריקנית שבנתה בזמנו את הסכרים בים המלח. במשך חצי השנה הראשונה המשכתי להתגורר בדירתנו בת"א, ואבנרי היה מגיע הביתה אחת לשבועיים. מאחר שראינו כי טוב עברנו בתום שישה חודשים לערד. לא תארנו לעצמנו אז שהשהיה כאן תארך מעבר לשנה – שנתיים.

הפרידה מהמשפחות, מהמון חברים ובעיקר מאורח חיים והווי תל-אביב שהיינו מורגלים בו ולא דמה אפילו במעט לאורח החיים כאן היו סיבה מספקת לשיקול שכזה. אלא המציאות היתה שונה וחזקה מעבר לכל שיקול אחר. המדבר על מרחביו הענקיים, השקט, האוויר הצח, השמיים זרועי הכוכבים ששום בית דיזנגופי לא קוטע את הקו המתמשך שלהם, האנשים הנפלאים שפגשנו כאן, דחפו אותנו להיות שותפים לאתגר ולשותפות של בניית עיר במדבר, מחיתולים, מאין, משום דבר. נשאבנו למערכת יחסים של כובשי המדבר ונכבשים על ידו. עם השנים היתד הארעית הפכה לדירה בבית אבן ולבסוף לווילה פרטית בשכונת חצבים על מגרש שהגרלנו בתכנית בנה ביתך. בתאריך 6.6.68 נולדה אמי, בתנו השלישית, בביה"ח סורוקה. בספטמבר 1968 עברנו מהאסבסטון לדירת פטיו. ב – 1979 סיימנו את ביתנו בשכ' חצבים ועברנו להתגורר בו, מאז ועד עצם היום הזה".

סיפורה של משפחת אשדות:

"הגענו לערד ב-23.9.1963 בכדי לבנות את חיינו ולשלבם במקום חדש ומבטיח. התגוררנו בתחילה באסבסטון בגודל של 40 מ"ר. כאשר המשפחה עמדה לגדול קבלנו אסבסטון גדול יותר – 48 מ"ר. זו הייתה חוויה שתיזכר לעד. מי שלא חווה את ההווי הנפלא ששרר במקום זעיר זה – הפסיד, מכיוון שאינו יכול להעריך את השמחה ששררה עם הנחת כל אבן שפה של מדרכה או כל צמח שנשתל והראה סימני לבלוב. את הרגשת המשפחתיות וביחד. כמובן שמרחק הזמן הופך לנוסטלגיה. את זיכרון הניתוק בזמן השיטפונות הגדולים, את טלטולי הדרך צפונה ודרומה . הויכוחים האינסופיים במעברים מחבל – למועצה – לעירייה. הביקורת האכפתית לחיוב ולשלילה ...".

סיפורה של משפחת גרוסקופ:

"ביום ג' ה-5.11.1962 שעת בין הערביים, השעה בה הגענו לערד. הכול מסביב שומם. הפועלים סיימו את עבודתם בשטח ועזבו ואנחנו בודדים בסביבה. במרחק כמה צריפים מאיתנו נמצאת משפחת ארפי, בביתם המסודר – אותו הצליחו לארגן מאז בואם כשבוע לפנינו. מלבדם ולבדינו אין אף משפחה, למעט מספר שומרים המסתובבים לשמור על רכוש חברות הבניה. ענת עמדה וגיהצה במגהץ אותו חיממה על פתיליה (חשמל עדיין לא היה). בביתם יש כבר מים זורמים. אנחנו הצטרכנו לחכות למים במשך יומיים (שלא לדבר על חשמל). הצריף שלנו היה פרוץ. את הדלת התקינו רק למחרת ואת הלילה עברנו כמו במעברה, תרתי משמע. לערד הגענו בעקבות הכרזתו של דוד בן גוריון, שצריך ליישב את הנגב, ציונות (מילה מגונה כיום) בזעיר אנפין . חיים היה איש צבא והחליט להשתחרר ולפתוח חנות, אשר הכילה הכול, חוץ ממזון ... הייתה זאת החנותה-1 שנפתחה בערד. חנות "כל-בו" אשר שמה דבק בה לאורך השנים. אני הקמתי את גן הילדים הראשון בערד. גן אשר קלט את כל הילדים מגיל שנתיים עד גן חובה. היה בגן ערב רב של

גילים. מבנה הגן עדיין לא הסתיימה בנייתו ולכן סידרו לנו חדר שהוכן מרגע לרגע. (בעתיד חנות "אתא" של משפחת פולק.) מים זורמים לא היו, השתמשנו בג'ריקן ובמימיות, וכן לא היו שירותים. את הציוד הראשוני לגן הבאתי מביתי. (הצעצועים היו של בתי דבורית). כך עברו הימים עד שהכשירו לנו את מבנה הקבע הראשון. צריף מחולק לשניים. כל משפחה שהגיעה לערד ולה ילד בגיל שנתיים, אושר לה לשלוח את הילד לגן. כאשר הגיע מניין הילדים ל- 54, בגילאים מעורבים בתוך המבנה הקטן, נפתח גן שני של א.א.ע, וסוף כל סוף היה גן חובה כפי שצריך להיות. עזרת הסייעת בגן הסתכמה ב – 3 שעות ביום מאחר ולא היה תקן לשעות עזרה. חצר הגן הייתה מלאת תעלות פתוחות של מים וגז. מאחר ועדיין לא סיימו את עבודות התיעול, לא יכולנו לצאת לחצר וכך, מקום ההתפרקות היומי היה בסיור והכרת הסביבה הקרובה או משחקים בחצר "החבל" ליד המלון של ברוך".

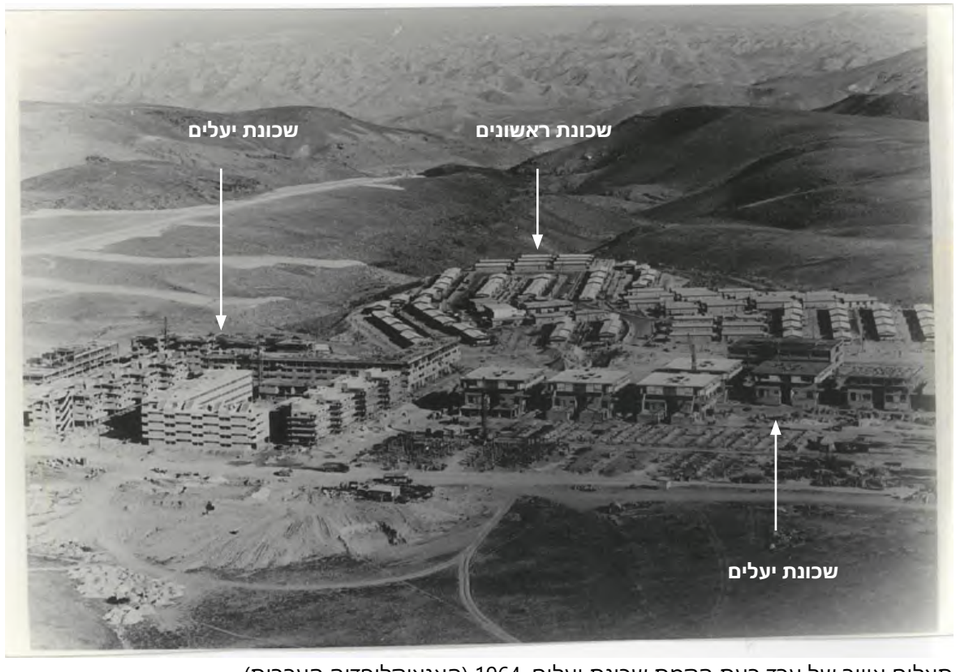

צילומים של משפחת גרוסקופ, גן הילדים הראשון בשכונת ראשונים.

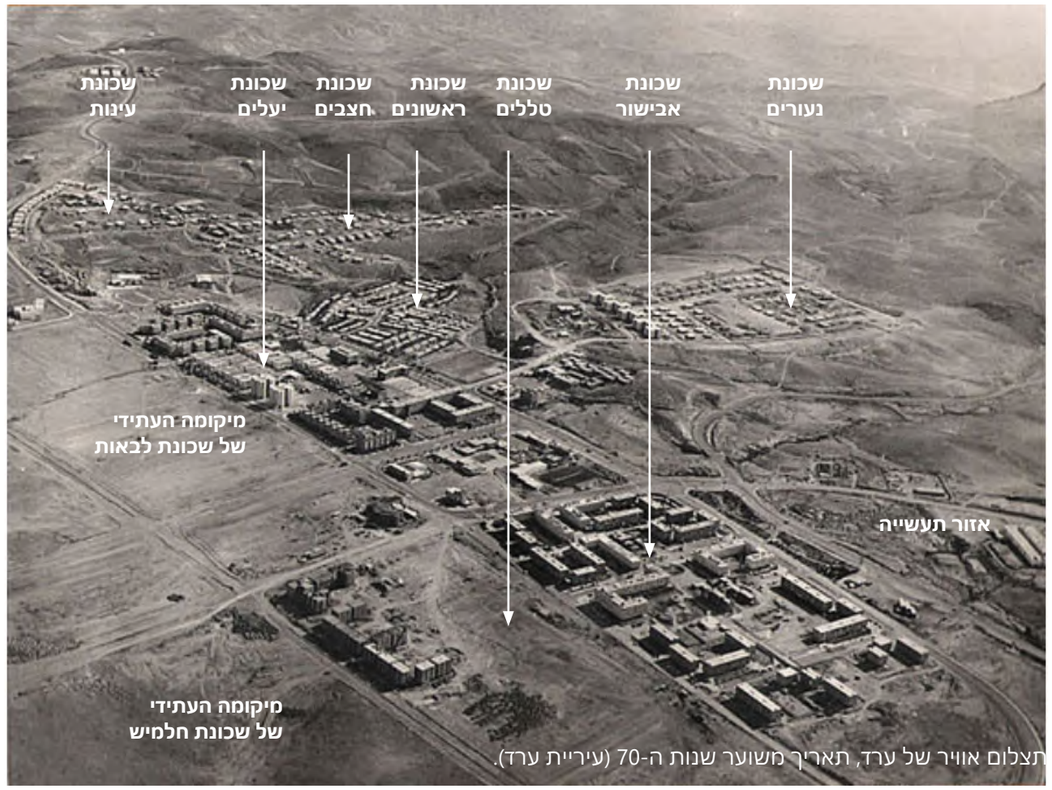
בשנים הבאות הוקמו סביב שכונת ראשונים בית ספר, מבנה מועצה, תחנת משטרה ואצטדיון ונסלל כביש מזרחה לסדום ומערבה לכיוון באר שבע. בשנות ה-60, הוקמו בערד השכונות יעלים, אבישור, עינות וחצבים ובשנות ה-70 הוקמו עוד שכונות נוספות - טללים, נעורים ולבאות.

תצלום אוויר של ערד בעת הקמת שכונת יעלים, סוף 1963 (עיריית ערד)

תצלום אוויר של ערד בעת הקמת שכונת יעלים, 1964 (האנציקלופדיה העברית)

תצלום אוויר של ערד, תאריך משוער שנות ה-70 (עיריית ערד).

בשני עשורים אלו היה קצב גידול האוכלוסיה בערד מהיר וקבוע עלה מכ-200 תושבים בשנת 1962 לכ-10,000 תושבים בשנת 1975 לפי אומדן המועצה המקומית (שנער ומר 1979).

טבלה מס' 1

גידול אוכלוסיית ערד בשנים 1962–1975

מס' סד'	השנה א	מס' הנפשות בעיר ב
.1	1962	200
.2	1963	550
.3	1964	–
.4	1965	1,300
.5	1966	1,500
.6	1967	2,000
.7	1968	2,700
.8	1969	3,430
.9	1970	4,350
.10	1971	5,450
.11	1972	6,100
.12	1973	7,500
.13	1974	–
.14	1975	*10,000

* אומדן המועצה המקומית.

שכונת ראשונים נעזבה אט אט ועמדה ריקה עד תחילת שנות ה-80 בהם הפכה לקריית אמנים. האמנים פעלו בצריפי השכונה אשר שופצו ושימשו לסדנאות וליצירה, ולצדם הוקמו בתי קפה וכיכר מרכזית להופעות. קריית האמנים הייתה פעילה מספר שנים עד לדעיכתה, בשנים הבאות התדרדר מצבם הפיזי של הצריפים, שהלכו והתבלו ושכונת ראשונים התנתקה מהמרכז העירוני של העיר.

תצלום אוויר של ערד 1997 (מנהל התכנון).

תצלום אוויר של ערד 2005 (Govmap).

בשנת 1997 נותרו בשכונת ראשונים כ-20 צריפים בלבד ומצב זה נשאר כמעט ללא שינוי עד 2005. צריפים אלו סומנו להריסה בתכנית המפורטת שאושרה בשנת 2006.

תצלום אוויר של ערד 2012 (Govmap).

תצלום אוויר של ערד 2019 (Govmap).

בפרסום של עיריית ערד משנת 2021, לקראת בניה של שכונה חדשה בשטח שכונת ראשונים ההיסטורית צוין כי "בימים אלה מפונים הצריפים האחרונים בשכונת ראשונים..." ובו צילומים של חלק מאותם צריפים.

צילומים של עירית עשת מור מתוך אתר הפייסבוק של עיריית ערד (דצמבר 2021)

פרק ד' -מצב קיים

תצ"א 2023

נכון להיום נותר משכונת ראשונים ההיסטורית צריף מגורים אחד בלבד. את הצריף ניתן לראות בתצ"א -

תצלום אוויר של ערד 2023 (Govmap).

צילום פנורמי

בצילום פנורמי מיום 29.8.2025 ניתן לראות כי מצפון לצריף ישנו אזור מגורים חדש שנמצא בשלבי הקמה, ממזרח ומדרום לצריף ישנם שטחים ריקים וממערב לו מקבץ המבנים שהוגדר לשימור בתכנית המאושרת.

מבט מכיוון דרום.

מבט מכיוון מזרח.

מבט מכיוון מערב.

חזיתות

להלן צילומי חזיתות הצריף מיום 29.8.2025

למעלה: חזית דרום מערבית
למטה: חזית צפון מזרחית

אדר' איילת פינסקי

אדר' איילת פינסקי

בחזיתות הצפון מערבית והדרום מערבית של הצריף ניתן לראות תוספות בניה זהות:

מבט מצפון

כמו כן, דרך חלון עליון בחזית הצפון מערבית ניתן לראות את חלל הגג ואת שלד העץ התומך:

בדיקה הנדסית

בחודש מאי 2024 נערכה בדיקה הנדסית לצריף המגורים אשר מסקנותיה היו כי "המבנה יציב מבחינה קונסטרוקטיבית, אך קיימים בו ליקויים אדריכליים ובטיחותיים העלולים לסכן את המשתמשים":

טלפון נייד: 052-2167799
מס' פקס: 08-6432670
Email: erez0208@gmail.com

המבנה הנבדק:
מבנה מגורים, חד-קומתי, **חד**-משפחתי, ברח' אביב, מס' 12, גוש מס' 38220, חלקה מס' 3, ערד. (להלן גם: "**המבנה**").

מטרת הבדיקה:
בדיקת המצב הקונסטרוקטיבי של המבנה. הבדיקה בוצעה באופן ויזואלי בלבד.

ממצאים:
1. המבנה בבניה קלה, רצפת בטון יצוק באתר, ביסוס רדוד, שלד המבנה והגג מלוחות עץ, חיפוי קירות חיצוניים בלוחות צמנטבורד, חיפוי מחיצות ותקרה בלוחות עץ, קירוי גג בלוחות גליים.
2. צמוד למבנה שתי סככות, שלד מפרופילי פלדה, קירוי בלוחות אסבסט גלי.

שם: ארז יגר
חתימה:
ארז יגר מהנדס אזרחי מס' רשיון 79150

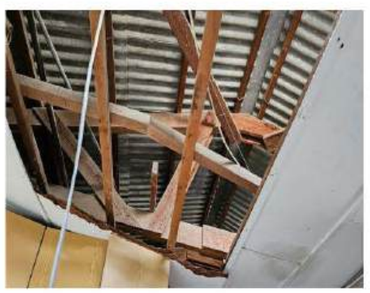
ארז יגר *מהנדס אזרחי*
דרך חברון 60/116, באר-שבע
טלפון נייד: 052-2767799
מס' פקס': 08-6432670
Email: erez0208@gmail.com

3. חלק מלוחות העץ בתקרה נשרו או נשברו. על הלוחות נראים כתמי רטיבות. שלד הגג מלוחות עץ נראה תקין. קירוי הגג נראה תקין, ללא חורים שקיעות או שברים.

ארז יגר *מהנדס אזרחי*
דרך חברון 60/116, באר-שבע
טלפון נייד: 052-2767799
מס' פקס': 08-6432670
Email: erez0208@gmail.com

4. חלק מלוחות הקירוי של המחיצות שבור או עם כתמי רטיבות.
5. הקונסטרוקציה של הסככות נראית תקינה. לוחות אסבסט גליים ללא שברים נראים לעין.
6. סביב המבנה לא קיים שביל היקפי להרחקת מים ונראית צמחיה ירוקה המעידה על המצאות מים בסביבת המבנה אולם לא נראה שקיימת השפעה על יציבות המבנה.
7. מערכת החשמל במבנה מאולתרת ונראה שאינה בטיחותית ומסוכנת.

<u>מסקנות והמלצות:</u>

1. המבנה נבדק על-ידי, <u>יציב מבחינה קונסטרוקטיבית</u>, אך **קיימים בו ליקויים אדריכליים ובטיחותיים רבים העלולים לסכן את המשתמשים.**
2. למרות שהמבנה יציב מבחינה קונסטרוקטיבית **חלקי מבנה עלולים להשתחרר ליפול ולסכן משתמשים.**
3. למרות שלא ראיתי שברים בלוחות אסבסט, ראוי לציין כי **עלולים להשתחרר שבירי אסבסט מסוכנים לבריאותם של המשתמשים**
4. מומלץ מאוד לפרק את המבנה או לחילופין לבצע שיקום אדריכלי יסודי מחייב, כדי לא לסכן את המשתמשים.

בכבוד רב,

ארז יגר
מהנדס אזרחי

בחודש פברואר 2025 נשלחה חוות דעת בנוגע לצריף המגורים מאגף הנדסה בעיריית ערד אל ראש העיר ערד - מר יאיר מעיין:

עיריית ערד | הפלמ"ח 6, ערד | www.arad.muni.il
טל. 08-9951616 | yarden_a@arad.muni.il
עיריית ערד
אגף הנדסה

י"א שבט, תשפ"ה
9 פברואר, 2025
סימוכין: 25-אב-0032

מס' תיק בנין: 4620000006
מס' תיק פיקוח: 2025001

לכבוד
יאיר מעין
ראש העיר
ערד

א.ג.נ,

הנדון: חוות דעת על פי חוק עזר לערד – מבנים מסוכנים (תש"ס 2000)
אביב 12, שכונה: ראשונים

1. חוות דעת זו מוגשת מתוקף תפקידי כמהנדסת לפי החוק הנ"ל.
2. על פי סיור מהנדס אזרחי ארז יגר, (להלן: "מהנדס"), נמצא כי במקרקעין הנמצאים ברח' אביב 12, שכונה: ראשונים, שבתחומי סמכותה של הוועדה, ישנו מצב העלול להוות סכנה כדלקמן:
   א. חלק מלוחות העץ בתקרה נשרו או נשברו. על הלוחות נראים כתמי רטיבות.
   ב. חלק מלוחות הקירוי של המחיצות שבור או עם כתמי רטיבות.
   ג. גג המבנה בנוי מלוחות אסבסט.
   ד. סביב המבנה לא קיים שביל היקפי להרחקת מים ונראית צמחיה ירוקה המעידה על המצאות מים בסביבת המבנה
   ה. מערכת החשמל במבנה מאולתרת ונראה שאינה בטיחותית ומסוכנת.
3. אני ממליצה בפניך להורות על תיקון מידי של המפגע.

בברכה,

אירית בנדו
מהנדסת העיר

באותו החודש יצא צו הריסה לצריף המגורים עליו חתום ראש העיר ערד - מר יאיר מעיין:

עיריית ערד | הפלמ"ח 6, ערד | www.arad.muni.il
טל. 08-9951616 | yarden_a@arad.muni.il
עיריית ערד
אגף הנדסה

י"א שבט, תשפ"ה
9 פברואר, 2025
סימוכין: 25-אב-0033

מס' תיק בנין: 4620000006
מס' תיק פיקוח: 2025001

לכבוד
בעלי הנכס

א.ג.נ,

הנדון: צו עשה על פי חוק עזר עירוני – מבנים מסוכנים
אביב 12, שכונה: ראשונים

מתוקף סמכותי לפי חוק עזר לערד מבנים מסוכנים (התש"ס 2000) סעיף 3 א', ועל פי חוות הדעת שהוגשה לי על ידי המהנדסת, הריני להורות על פירוק המבנה המהווה סכנה בהתאם לדוח המצורף.

על החתום,

יאיר מעין
ראש העיר ערד

העתקים:
מנכ"ל העיריה
החברה הכלכלית לערד
תיק בנין

הערכת אתר

ערך היסטורי ותרבותי

שכונת ראשונים מהווה נדבך חשוב בסיפור הקמתה של העיר ערד בשנות ה-60, בהיותה שכונת המגורים הראשונה של העיר, ומכאן חשיבותו של צריף המגורים האחרון שנותר מהשכונה, בהיותו הביטוי הפיזי היחיד לזיכרון ראשית ימיה של ערד.

ערך חברתי

שכונת ראשונים מייצגת את החברה החלוצית הותיקה אשר נענתה לקריאת המדינה להתיישב בנגב. האידאולוגיה המשותפת של מייסדי השכונה לצד תנאי המחיה הקשים והמבודדים יצרו זהות קהילתית חזקה וקשרי שכנות הדוקים. מוסדות השכונה השונים הפכו למוקדים חברתיים־תרבותיים שסייעו לבניית זהות מקומית. אווירה ייחודית זו אשר שררה בשכונת ראשונים היא אחד המאפיינים המשמעותיים שלה.

ערך אדריכלי ואסתטי

צריפי המגורים של שכונת ראשונים ההיסטורית של ערד היו צריפי אסבסט אופייניים להתיישבות במאות מעברות ובשכונות של עיירות פיתוח, הידועים גם בכינוי "אסבסטונים", שמטרתם הייתה לתת מענה זמני לתושבים עד למעבר לדירות קבע. הצריפים היו עשויים מבניה קלה, משלד עץ או מתכת בציפוי לוחות אסבסט או צמנט. צריפים אלו נבחרו בשל עלותם הנמוכה, זמינותם הגבוהה וקצב ההקמה המהיר שהם מאפשרים. הצריפים היו קטנים וצפופים, ללא בידוד מחום ומקור, ובעלי תנאים דלים, אך הם אפשרו קליטת המונים תוך זמן קצר. בהתאם לכך, צריף המגורים האחרון שנותר משכונת ראשונים אינו בעל ערך אדריכלי או אסתטי ייחודי.

ערך מדעי

הקמת שכונת ראשונים בערד היא חלק מהניסיון של מדינת ישראל להקים עיר חדשה ואידאלית באזור מדברי שאינו מיושב. עם זאת, מאחר והשכונה הוקמה כאזור מגורים זמני, לא נמצאה התאמה בינה לבין מגמות התכנון של העיר מהיבטים שונים, ביניהם ההיבט האורבני וההיבט האקלימי, וניתן לראות בה שלב נלווה להקמת העיר ערד המתוכננת.

סיכום והמלצות

ישנה חשיבות רבה בשימור הזיכרון של שכונת ראשונים ההיסטורית בערד. עם זאת, צריף המגורים האחרון שנותר ממנה, מצוי כיום בליבו של אתר בניה של שכונות מגורים חדשות בבניה בקומות, והקשר זה פוגם באופן מהותי באותנטיות שלו כחלק משכונת ראשונים, שהייתה מורכבת מרצף של מספר רחובות וצריפים לאורכם. בנוסף, האסבסט ממנו עשוי הצריף מוגדר כיום כחומר מסוכן והשימוש בו אסור, הוא מצוי במצב בליה מתקדם וכן מסומן להריסה בתכנית מאושרת.

לכן, המלצת השימור היא, במידת האפשר ובכפוף לחוות דעת ואישור מהנדס, לפרק את תוספות הבניה ולהעתיק או הצריף או חלקים ממנו אל מרחב ציבורי רחב ופתוח ברחבי העיר, אל חלל פתוח במוזיאון או אל כל מקום אחר שתבחר הרשות המקומית, בו ניתן יהיה למקם אותו באופן המייצג את אופייה המקורי של שכונת ראשונים. לצדו ניתן לשים את מתקן הכביסה המצוי כיום בקדמת הצריף בצדו הדרום מערבי וכן להציב שילוט ודרכם לספר את סיפור הקמתם של העיר ושל השכונה.

מקורות

אילן אורנית, הרצוג זאב, סבן מיכאל ועמירן רות, 1997. **ערד**, החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה הקיבוץ המאוחד רעננה.

אפרת אלישע, 2001. "עיירות הפיתוח בנגב" בתוך: גבריאל ברקאי ואלי שילר (עורכים) **אריאל : כתב עת לידיעת ארץ ישראל - עם הפנים אל הנגב**, חלק א, הוצאת ספרים אריאל, ירושלים.

הראובני עמנואל, 2010. **לקסיקון ארץ ישראל**, ישראל. משרד נחיהוך.

נאור מרדכי, 1990. **ים המלח ומדבר יהודה : 1900-1967 : מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר**, יד יצחק בן צבי, ירושלים.

ע. דן, 1961. **השיבה לאחר 40 שנה**, במחנה נחל, גיליון ראש השנה תשכ"ב, מס׳ 12 (118) ספטמבר 1961.

פורת חנינא, 1996. **מישימון לארץ נושבת : רכישת קרקעות והתיישבות בנגב, 1930-1947,** יד יצחק בן-צבי מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ירושלים.

שדר הדס, 2023. **נספח שימור לתכנית כוללנית ערד**, משרד הבינוי והשיכון.

שילר אלי, 2002. "ערי הנגב כיום" בתוך: גבריאל ברקאי ואלי שילר (עורכים) **אריאל : כתב עת לידיעת ארץ ישראל - עם הפנים אל הנגב**, חלק ב, הוצאת ספרים אריאל, ירושלים.

שנער אמנון ושמר דבורה, 1979. "ערד, חזון ומציאות", בתוך: אבשלום שמואלי ויהודה גרדוס (עורכים), **ארץ הנגב, אדם ומדבר**, תל אביב: משרד הביטחון הוצאה לאור.

מקורות מקוונים

ארכיון עיריית ערד.

המוזיאון ההיסטורי ערד.

אתר המפות הממשלתי.

אתר מידע תכנוני, מנהל התכנון.

דף הפייסבוק של עיריית ערד.